

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Evropa sjednocená nebo bezpečnostní systém:
středoevropské úvahy v období mezi světovými
válkami**

Šárka Nagyová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**Evropa sjednocená nebo bezpečnostní systém:
středoevropské úvahy v období mezi světovými
válkami**

Šárka Nagyová

Vedoucí práce:

PhDr. Martin Profant, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 23. dubna 2012

Obsah

1 ÚVOD	4
2 EVROPSKÁ IDEA A DŮSLEDKY PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	8
3 PŘEHLED PODSTATNÝCH INTEGRAČNÍCH NÁVRHŮ MEZIVÁLEČNÉ ÉRY	11
3.1 Hospodářská spolupráce	12
3.2 Představy o politické kooperaci	13
3.3 Středoevropský příspěvek	15
4 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ EVROPSKÉ PROJEKTY	19
4.1 Společnost národů.....	19
4.2 Panevropská unie	22
4.2.1 Pan-Evropa.....	24
4.2.2 Aktivní veřejné působení Coudenhove-Kalergiho.....	28
4.3 Aristide Briand a francouzské politické úsilí.....	30
4.3.1 Aristide Briand	31
4.3.1.1 Oficiální jednání Aristide Brianda.....	32
4.3.2 Édouard Herriot	35
5 STŘEDOEVROPSKÁ IDEA A KOOPERACE	38
5.1 Fenomén „Střední Evropa“	38
5.2 Středoevropská diplomacie	44
5.2.1 Malá dohoda	49

5.2.1.1 Malá dohoda ve druhé polovině třicátých let a pokus o její rozšíření za iniciativy Milana Hodži	52
5.2.2 Středoevropská oficiální politika Eduarda Beneše	54
6 VIZE STŘEDNÍ EVROPY	57
6.1 Elemér Hantos	59
6.1.1 Kulturní a hospodářský problém ve střední Evropě.....	60
6.1.2 Hantosova veřejná aktivita.....	62
6.2 Milan Hodža	65
6.2.1 Střední Evropa v myšlenkách Milana Hodži	67
6.2.2 Federalizovaná střední Evropa.....	69
6.3 Úvahy československých představitelů Rudolfa Hotowetze a Jaromíra Nečase.....	73
6.3.1 Rudolf Hotowetz	73
6.3.2 Jaromír Nečas	75
7 SHRUTÍ VYBRANÝCH MEZIVÁLEČNÝCH KONCEPCÍ	78
8 ZÁVĚR	82
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	86
9.1 Prameny	86
9.2 Odborná literatura.....	87
10 RESUMÉ	88
11 PŘÍLOHY	89
Příloha č. 1: Mapa Evropy v letech 1853 až 1917.....	90

Příloha č. 2: Mapa Evropy mezi první a druhou světovou válkou 91

12 SEZNAM PŘÍLOH 92

1 ÚVOD

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma věnující se otázce mírové a integrující se Evropy, protože je to nejen v současné době aktuální a velmi diskutované téma, jež mě samotnou, jakožto evropského příslušníka, zajímá. Rozhodla jsem se vylíčit kooperující a sjednocující se snahy meziválečné Evropy, poněvadž si myslím, že již v tomto období vznikla spousta zajímavých a kvalitních návrhů řešících problematiku rozdrobenosti a nejednotnosti evropských národů, což vždy vedlo mezi nimi k neustálým sporům a bojům, a s tím spojeným dalším zejména ekonomickým problémům. A jelikož se dnes již zapomíná na důležitost těchto prvních moderních úvah a projektů, které se staly v období mezi dvěma světovými válkami důležitým diskusním tématem tehdejší společnosti a na jejichž základech se začalo i přes jejich zdánlivý neúspěch po druhé světové válce stavět, je důležité na jejich odkaz upozornit.

Téma, jímž se budu ve své práci zabývat, spadá do studia, které je v českém odborném prostředí označováno jako „evropská idea“. Jedná se o studium, jež pojímá evropskou ideu jako komplex různých forem, snah a úvah „Evropanů“ o integrující se a spolupracující mírové Evropě v jednotlivých údobích evropské historie.¹ Vize o jednotné Evropě prošly zajisté svým vývojem během historie Evropy. Počátek těchto myšlenek je udáván již do období antického Říma. O prvních návrzích řešících evropskou celistvost z pohledu otázek státu a práva již jako specifické problematiky Evropy se ovšem hovoří až od období pozdního středověku a počátku novověku, poté, co se objevil první takový známý projekt českého krále Jiřího z Poděbrad.

Důležitý zlom přináší následně 20. století vlivem revolučních společenských i technologických změn, k nimž docházelo postupně

¹ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 5–6.

během 19. století a samozřejmě následkem událostí počátku 20. století. Proto klíčovým v rozvoji realistických novodobých konceptů evropské ideje se stává období po první světové válce, kdy se objevuje zesílená snaha evropských národů vytvořit si bezpečnostní systém tak, aby garantoval všeobecný mír a úsilí vyřešit poválečnou ekonomickou krizi pomocí moderních právních přístupů skrze upevňujícího se mezinárodního práva. Přičemž nejistá poválečná situace byla pochopitelně silněji pocíťována ve středním regionu Evropy jako odezva na novou situaci vzniku několika malých národních států, které bývaly do té doby součástí větších spojených celků. Objevuje se zde proto intenzivní úsilí stabilizovat nezvyklé vzájemné poměry hledáním přijatelných cest vycházejících z evropské spolupráce a spolenectví.

Cílem mé práce je vystihnout a objasnit významné meziválečné koncepty evropské ideje, jež si získaly pozornost u soudobé skeptické společnosti a začaly je rovněž brát na vědomí odborné i politické kruhy Evropy, čímž podaly základy integraci budované po druhé světové válce, přičemž se hodlám zaměřit na problematiku středoevropské ideje vycházející ze specifické oblasti střední Evropy.

Jedná se o teoretickou práci, jejímž základním postupem pro vypracování byl výběr vhodné literatury, její nastudování a analýza vybraných textů. Následně navazuje odborný popis zjištěných skutečností a poznatků souvisejících s tématem práce. Popis je doplňován rozborem příslušných teorií, který vychází z mých vlastních postřehů a závěrů odborné literatury, a to vše je spojováno do jednoho kontextu. Na konec byla provedena komparace vybraných úvah a jejich shrnující závěr.

Tématika evropské jednotnosti a součinnosti byla v období mezi dvěma světovými válkami pro tehdejší společnost důležitá, a proto se objevovalo velké množství návrhů a úvah týkajících se řešení mezinárodní situace, jež byly v hojném množství vydávány tiskem. S tím souvisí četnost v publikované literatuře, a proto jsem s výběrem vhodné

literatury a pramenů neměla žádný problém. Nejen ti nejvýznamnější autoři jednotlivých projektů mají své teorie publikované knižně, a poskytují tak pro budoucí generace cenné informace o smýšlení svých předchůdců. Této vydavatelské činnosti se významně věnovala rovněž první Republika československá a objevují se zde i vydané překlady zahraničních tvůrců. Pro svou práci jsem použila díla těch autorů, jež považuji za zásadní pro vybrané téma, poněvadž si dokázali získat příznivce a odbornou pozornost ve své době i dnes.

Pokud se jedná o pramennou základnu, označila bych za důležité následující texty. Za zcela nejproslulejší a nejdůležitější dílo pokládám „*Pan-Evropu*“ od Richarda N. Coudenhove-Kalergiho, v němž prezentuje rakouský hrabě své myšlenky o Evropě, o možnostech její integrace a vysvětluje zde svůj projekt, jak by bylo možné docílit sjednocené Evropy. Dalším důležitým zdrojem je kniha československého politika a premiéra v letech 1935–1938 Milana Hodži, která byla v současnosti vydána pod názvem „*Federácia v strednej Európe a iné štúdie*“. V této verzi je původní Hodžův spis vydaný pod názvem „*Federation in Central Europe. Reflections and Reminiscence*“ doplněn také o další texty související s jeho působením. I v této knize nalezneme autorův návrh na evropský integrační proces a jeho pohled na tehdejší politickou situaci Evropy, a to zejména na její střední oblast. Za připomenutí stojí rovněž spis, jenž zahrnuje obsah podobného tématu jako předešlé dva dokumenty, a to „*Das Kulturproblem in Mitteleuropa*“ od Eleméra Hantose. Neméně přínosné je dále dílo československého politika, premiéra a prezidenta od roku 1935 Eduarda Beneše „*Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*“, dále dílo francouzského politika Édouarda Herriota „*Evropa budoucnosti*“ nebo Jaromíra Nečase „*Spojené státy evropské*“.

Z novodobé odborné literatury zabývající se tématem dějin evropské integrace bych vyznačila pro mě jako základní

a nepostradatelnou publikaci českého historika Vladimíra Goněce „*Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy I.*“. Dalším důležitým odborným výtiskem, jenž mi pomohl při tvorbě této práce, je dílo „*Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*“ od Miroslava Jeřábka, dále kniha autorů Antonína Klimka a Eduarda Kubů „*Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*“ a „*Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*“ od Václava Vebera.

Vlastní text práce jsem rozčlenila do osmi hlavních kapitol. Úkolem první kapitoly následující po úvodu je uvést čtenáře do problematiky období, jehož se práce týká, a proto jsem její obsah zařadila jako úvodní samostatný celek. Další oddíl znázorňuje obecný přehled podstatných projektů týkajících se evropských integračních snah v období mezi dvěma světovými válkami. Ve čtvrté kapitole se zabývám podrobným rozбором zásadních celoevropsky známých návrhů, jež se v daném období setkaly s největším úspěchem. I když nevycházejí čistě jen ze středoevropského prostředí, svou celoevropskou proslulostí působily také na dění ve střední Evropě a jejich znalost je podle mého názoru pro celkový pohled na problematiku důležitá. Pátý oddíl práce přináší vhled do nesnadností týkajících se sporných otázek střední Evropy a její ideje a pojednává o oficiálním úsilí středoevropské politické diplomacie. V šesté kapitole se věnuji analýze několika významných a reprezentativních představ a projektů souvisejících především se střední Evropou a její ideou za vzájemnou spolupráci a jednotu. Sedmá kapitola obsahuje shrnutí a konečný přehled vybraných důležitých myšlenek evropské a středoevropské ideje vyložených v mé diplomové práci.

V závěru úvodu bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce za pomoc, ochotu a užitečné rady během její tvorby, díky kterým mohla vzniknout tato finální podoba.

2 EVROPSKÁ IDEA A DŮSLEDKY PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Jak jsem psala již v úvodu, myšlenkou vybudovat jednotnou Evropu se zabývají myslitelé i vladaři už od období starověkého římského impéria. Konkrétní úvahy a projekty o sjednocené Evropě se však výrazně rozšiřují až v době po první světové válce. Jejich hlavní zásadou se stává spojená Evropa ve jménu všeobecného míru. Etapa po první světové válce se vyznačuje prvními moderními návrhy, jež se snaží řešit problematiku evropské ideje.

Moderní evropské koncepce si daly za úkol vyřešit nejistou hospodářskou i politickou situaci mezi jednotlivými evropskými národy pomocí moderních právních přístupů skrze upevňujícího se mezinárodního práva. Významný posun kupředu přinesly myšlenky spolenectví a spolupráce prostřednictvím mezinárodních nadstátních organizací. Důležitým integrujícím prvkem, jenž by měl splňovat potřebná opatření, se stal princip „federace“, který již prokázal své klady v Americe. Na rozvíjející se mezinárodní vztahy navázal také pokrokový vývoj mezinárodního obchodu, jehož zákonitostmi se meziválečné rozvahy zabývaly jako důležitou součástí pozitivních mezinárodních poměrů. Principiální problematiku, kterou musely návrhy rovněž řešit, byly hranice Evropy. Měla by do jednotné Evropy patřit také Británie a Rusko, či dokonce Turecko? V prvním případě byla povětšinou odpověď jasná, protože Británie byla s evropskou historií, politikou i kulturou nepopíratelně spojená po dlouhá staletí. Pokud jde o Rusko, nebyly to už reakce tak jasné a jednoduché. Většina ruskou přítomnost v Evropě zásadně odmítala, někteří ale prohlašovali, že bez něj se situace vyřešit nemůže. Nelehké ruské okolnosti navíc stěžoval uskutečněný tamní komunistický převrat.

Během první světové války, tedy zejména války evropské, která probíhala ve znamení bojů o moc a nadřazenost, zažila Evropa mnoho hrůz a utrpení. Její situaci výstižně popsal ve svém díle vysokoškolský

učitel Václav Veber: „*Evropa v průběhu těchto let přišla o světový primát díky své neskutečné pošetilosti, přišla o moc i o prestiž, ... přišla také o sebevědomí, morální pověst Evropy v celém světě značně upadla.*“²

Evropa se dostala do stínu Spojených států amerických, přičemž ještě nemohla tušit, že na základě pozdějších událostí tento stav potrvá po dlouhá desetiletí. Evropa jakoby ztratila schopnost samostatně jednat a přemýšlet a bez pomoci Spojených států nedokázala řešit své závažné problémy a ani dořešit svůj válečný konflikt.

Situaci Evropy však neviděl tak pesimisticky francouzský politik meziválečné epochy, jenž byl přímým účastníkem poválečného dění, Edouard Herriot. Ten ve své knize „*Evropa Budoucnosti*“ napsal: „*Úpadek a velikost. Tato dvě slova, tak často srovnávaná, se hodí obzvláště dobře na současnou Evropu. Má vše, čeho potřebuje, aby mohla hrát ještě ohromnou roli. Ale musí si pospíšit. Běží o to, uschopnit Evropu, aby mohla hrát svoji úlohu v moderním světě, kde mír a práce, jak doufáme, budou zákonem. Řecko zahynulo kdysi proto, že se nedovedlo spojit včas.*“³

Po ukončení války bylo utvořeno nové „*poválečné uspořádání světa*“, které mělo fungovat na základě demokratických zásad a rovnocenných práv všech národů. Vzájemné mezinárodní vztahy ovšem nepodporovaly „*tvrdé až absurdní*“ prvky mírových podmínek, které v podstatě nepředstavovaly žádné skutečné záruky míru ani prospěchářský užitek vítězných tvůrců versailleského míru. To mělo za následek vzájemné šíření dalších konfliktů mezi vítězi a poraženými.⁴

² Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-663-X, s. 118.

³ Herriot, Edouard. *Evropa budoucnosti*. S předmluvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1931. 212 s. Politická knihovna, Řada II., kn. XII, s. 7.

⁴ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 30.

Okolnosti se ještě více problematizovaly tím, že se Evropa rozdělila na větší množství samostatných republikánsko-demokratických národních zemí vlivem zániku monarchistických celků: Rakousko-Uherska, carského Ruska, německého císařství a také Osmanské říše. Proto se nedá poválečná struktura Evropy označit za ustálené bezpečné prostředí.

Ani hospodářská situace Evropy nebyla vlivem válečných škod pochopitelně uspokojivá. Dlouhá náročná válka, zdemolované země nebo značný pokles obyvatelstva, to vše způsobilo její poválečnou hospodářskou krizi. Jednotlivé národy se hospodářsky izolovaly a na liberální mezinárodní ekonomiku nemohlo být ještě dlouho ani pomyšlení, naopak docházelo k neustále se stupňujícím celním bariérám. Tento napjatý mezinárodní poměr byl ještě více složitý v rozdrobené střední Evropě.

Celá situace přiměla evropské politiky zaobírat se otázkami spojenectví a spolupráce mezi jednotlivými národy. Uvědomili si, že je třeba spojit se a žít v míru, jinak by mohla Evropa zničit sama sebe. Současně si byli vědomi skutečnosti, že jednotlivé národy nyní nebudou ochotni vzdát se své jedinečnosti a nezávislosti, za niž některé tolik bojovaly. Proto je nutné dokázat vytvořit nějaký svaz, jenž zajistí demokratické spojení evropských států, a přitom jim ponechá právo na suverenitu každého z nich. Všechny tyto okolnosti se dále komplikovaly postupně rozvíjejícím se rozdělením Evropy na dva nesmiřitelné tábory demokratických a diktátorských režimů.

3 PŘEHLED PODSTATNÝCH INTEGRAČNÍCH NÁVRHŮ MEZIVÁLEČNÉ ÉRY

V období mezi dvěma světovými válkami se objevilo velké množství plánů k tomu, jakým způsobem docílit určitého spojení evropských národů, zejména protože se všichni obávali dalších válečných konfliktů hrozících kvůli tak silné roztříštěnosti a nejednotnosti, jaká Evropou vládla. Dalším zásadním motivem též byla snaha navrátit Evropě zpět její duchovní jednotu a postavení světového hegemonu, k čemuž potřebovala vystupovat jednotně. Byly to návrhy a projekty komplexní i dílčí, zabývající se pouze spojením určité části Evropy, či svazkem jen v některých oblastech společenských aktivit. Obecně se dá o všech těchto návrzích říci, že se snažily formulovat reálné kroky aplikovatelné do politické praxe na demokraticko-právních zásadách a toto prvenství jim nemůže být odepřeno.

Jednotlivé projekty jsem podle jejich zaměření rozdělila do tří základních okruhů. V této době vznikaly, kromě výjimečně málo komplexních konceptů, spíše návrhy týkající se evropské spolupráce, jež se zakládala na zásadách nejčastěji „*hospodářské kooperace*“ a „*politické součinnosti*“. Do třetí oblasti jsem zařadila programy vystupující z prostředí primárně „*středoevropské podpory*“, i když by se daly rovněž začlenit do předešlých dvou skupin. Jejich vyčlenění vychází z mého pojetí práce, poukázat na specifické území střední Evropy. V některých případech není ovšem zařazení návrhů do konkrétní kategorie zcela jednoznačné, poněvadž se dívají na věc souhrnně a svým zaměřením a stanoveným postupem by mohly patřit do dvou nebo i všech tří skupin. V takové eventualitě jsem o zařazení plánu rozhodla na základě jeho výchozího postupu nebo jsem své rozhodnutí zdůvodnila. Nejčastěji může dojít k pochybnosti u koncepcí hospodářské spolupráce, jež mají postupně během dlouhodobého vývoje vyústit až do spojení politického.

3.1 Hospodářská spolupráce

Snahy začít v Evropě u hospodářské spolupráce států s vytvořením plné nebo alespoň částečné celní unie, což by vedlo k předpokladu zlepšení celkové evropské ekonomické situace a její zesílené schopnosti konkurovat světovým ekonomikám, se objevovaly v době mezi světovými válkami velmi často. V rámci těchto projektů se rozvíjely již propracované podklady pro vznik specializovaných nadstátních orgánů, jež by vedly mezistátní správu. Na tento typ spojenectví se orientoval zejména projekt německých liberálních myslitelů zvaný „*Großraumwirtschaft*“. Jeho představitelé si uvědomovali jako jedni z prvních potřebu bojovat za zlepšení evropského hospodářství a proti zvyšující se konkurenci velkých světových ekonomik. Ještě těsně před válkou přišel s dobře propracovaným projektem průkopník návrhů tohoto typu Sartorius von Waltershausen. Ten se stavěl za oddělení způsobu „*národního hospodářství*“ od svých států a vybudování nadstátního hospodářského prostoru, jenž se bude řídit mezinárodně závaznými právními normami. Postupně vlivem dlouholetého vývinu mohou státy dojít skrze úplnou celní unii až k politické federaci „*Spojených států evropských*“.⁵ Z tohoto základního konceptu se odvíjely další následné úvahy německých liberálů.

Vladimír Goňec spatřoval důležitost návrhů *Großraumwirtschaft* v založení organizace „*Europäischer Zollverein*“, která měla napomáhat v hledání cesty vedoucí k výstavbě celoevropského hospodářského prostoru a celní unie. Protože však k zavedení celní unie by byl třeba vznik složitých specifických nadnárodních orgánů, odebírali se zatím reprezentanti konceptu k jednodušší formě tzv. „*preferenčních cel*“, tedy soustavě celního zvýhodnění pro členské státy projektu *Großraumwirtschaft*. Vladimír Goňec dokonce ve své knize mluví o shodě

⁵ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 111–116.

v pojetí vyspělých hospodářských plánů Großraumwirtschaft se současnými evropskými hospodářskými opatřeními, jež nesou nyní pouze jiné názvy. Jejich návrhy přinášely dále „*modely integrace s plnou garancí státní svrchovanosti*“ nebo „*formy integrace, které by se státních orgánů bezprostředně vůbec nedotýkaly*“ a také „*koncepty formování nadnárodních orgánů evropské politické integrace*“.⁶

V této oblasti se dále významně inicioval maďarský ekonom Elemér Hantos, jenž bývá spojován s projektem Großraumwirtschaft. Jeho přínosem se budu podrobněji zabývat později v rámci střeoevropské tematiky v šesté kapitole. Do odvětví návrhů vycházejících z hospodářské spolupráce by se mohla začlenit další většina plánů, které jsem však ze zřejmých důvodů vyplývajících z koncepce a cíle mé práce zařadila do samostatného okruhu střeoevropských úvah.

3.2 Představy o politické kooperaci

V první řadě bych chtěla z oblasti návrhů, které řeší evropské sbližování především z pohledu politické problematiky, uvést pravděpodobně nejslavnější, nejrozšířenější, a proto i nejdiskutovanější komplexní integrační projekt rakouského hraběte Richarda N. Coudenhove-Kalergiho „*Pan-Evropa*“. Tento koncept považuji za zásadní v meziválečné epoše, a proto se mu hodlám ve své práci později podrobně věnovat ve čtvrté kapitole.

Hojně se aktivní integrační činnosti na politické scéně věnovali zejména francouzští politici, Aristide Briand a Édouard Herriot, jimž se budu v práci rovněž blíže věnovat ve čtvrté kapitole.

Na principu politického sbližování dále významně vystupoval mezinárodní projekt pracující aktivně na sbližování jednotlivých států, a to

⁶ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 119–125.

„Společnost národů“, která měla ovšem vize světové. V rámci její působnosti vznikaly teorie a organizace, které stavěly integraci evropských států na těsné spolupráci se Společností národů. Důležitou úlohu sehrály organizace vystupující obdobně pod názvy jako „*Sdružení přátel Společnosti národů*“, jež měly svá národní zastoupení po celé Evropě. Jejich cílem bylo, jak je zřejmé z názvu, spojení evropských států pod dohledem Společnosti národů. Jejich přínos vychází z propagační činnosti evropského cíle a z šíření vzájemných neoficiálních mezinárodních styků a spolupráce mezi jednotlivými pobočkami, někdy i s vládní podporou.⁷ Významnou osobností, která působila v tomto typu proevropské činnosti, byl Alfred Nossig, ale také Émile Borel nebo Wilhelm Heile. Blíže se budu tématu Společnosti národů věnovat rovněž v následující kapitole.

Ještě mi připadá vhodné tuto oblast doplnit o dvě jména, a těmi jsou uznávaní právní teoretici, profesor Masarykovy univerzity v Brně František Weyr a rakouský politik Karl Renner. Jejich příspěvek do tematiky evropské integrace vychází z předložení nových moderních právních teorií a vzorců mezinárodního práva, prostřednictvím kterých řešili právně-politickou cestu k žádanému sjednocení evropských států. Snažili se přijít s jistým realistickým a uskutečnitelným vzorem moderního nadnárodního a hlavně stabilního spojení evropských států. Oba se přitom shodovali na základním východisku, bez něhož jsou ostatní teorie pouhými nereálnými vizemi. Byli si vědomi faktu, že k nastolení pevného mírového mezinárodního spojení, je třeba omezit úplnou státní suverenitu jednotlivých členů. Absolutní státní nezávislost je totiž bezprostředním protivníkem rovnoprávných mezinárodních poměrů. Rennerův ideální stav představovaly „*Spojené státy Evropy*“ a Weyrův „*spolkový stát*“.

⁷ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 131.

Rennerovy a Weyrovy postřehy a návrhy začaly být zařazovány do struktury evropských společenství až po roce 1950.⁸

3.3 Středoevropský příspěvek

Již jsem ve své práci psala, že pro středoevropský region byla tematika spolupráce a sjednocování evropských států velmi důležitá. Problém nejednotnosti Evropy, a z toho vyplývající obávaná úskalí států menší rozlohy, zde byl totiž nesporně vnímán nejintenzivněji. Z tohoto důvodu vznikalo v této oblasti mnoho návrhů a úvah i na oficiální politické půdě, které se zabývaly tím, jak tuto situaci co nejlépe zlepšit. Proto jim hodlám věnovat samostatnou pozornost.

Pokud bych začala z pohledu důležitých oficiálních politických snah států střední Evropy, musím uvést nejprve nejstabilnější pakt, tzv. „*Malou dohodu*“, jež byla aktivně zapojena do evropské politiky. Vznikla především z československé iniciativy a fungovala jako dílčí vojensko-politické spojení mezi Československem, Jugoslávií a Rumunskem. Blíže k ní v páté kapitole.

Na poli politických jednání se v oblasti střední Evropy jednalo také o neúspěšné „*Federaci podunajských států*“, jež se měla týkat zemí Malé dohody, Maďarska a Rakouska. K federaci měly státy dospět postupně, nejprve skrze ekonomicky spolupracující celek států podunajského regionu. Plán iniciovala francouzská politika reprezentována premiérem André Tardieuem s cílem oslabit německou nadřazenost v této části Evropy a její vliv na Rakousko. Záměr výslovně vyřazoval Německo z jakékoliv hospodářské součinnosti s podunajskými státy. Tato francouzská iniciativa v podunajském prostoru byla vyvolána jako reakce na možnosti německé politiky, jejímž známým cílem byla „*Mittleuropa*“

⁸ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 97–103.

pod německou nadřazeností. Bezprostředním podnětem se ale stala smlouva „*O německo-rakouské celní unii*“ uzavřená mezi německým a rakouským ministrem zahraničí v roce 1931. Smlouva byla poté Francií napadena a v zápětí mezinárodním soudem v Haagu prohlášena za neplatnou.

Nato se proti dojednávanému podunajskému bloku naopak postavilo Německo a rovněž Polsko. Státy by se totiž jeho zavedením cítily být ekonomicky znevýhodněny. Na toto téma se poté konaly v roce 1932 dvě mezinárodní konference, které francouzský plán smetly ze stolu, a nedospělo se k žádné rozumné dohodě. S návrhem v podobném duchu přišel ještě následně J. Czarnecký, jenž prosazoval seskupení středoevropských států s dominantním postavením Polska. Taktéž toto seskupení bylo namířeno proti nežádoucí německé nadvládě.⁹

Myšlenky o politickém sjednocení Evropy nezakrýval ani první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, jenž tyto kroky podporoval i na politické scéně. O svých evropských úvahách napsal knihu „*Nová Evropa*“. V ní mimo jiné uvedl větu, že „...; *naše samostatnost má býtí částí politické a sociální organizace celé Evropy a lidstva.*“¹⁰ Z této věty je zřejmé, že jeho základní idea se zakládala v prvé řadě na vzniku zcela samostatných demokratických a svobodných států, které se měly následně dobrovolně spojit v demokratickou federaci „*Spojených států evropských*“. Než by však dospěla Evropa k takovému sjednocení, muselo by nejprve dojít k lokálnímu spojení oblasti středního regionu Evropy, obzvláště nástupnických zemí Rakousko-Uherska. Pro Masaryka představovalo nejdůležitější předpoklad jakékoliv demokratické integrace vytvoření samostatných

⁹ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 164–168.

¹⁰ Masaryk, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. Vyd. 4., v nakl. Doplněk 1. Brno: Doplněk, 1994. 193 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-85765-29-2, s. 56.

národních demokratických států a jejich svobodné rozhodnutí ke sjednocení.

Na poli československé politické reprezentace nelze opomenout ani československého politika a pozdějšího prezidenta Edvarda Beneše. Jeho politické kroky jednoznačně podporovaly evropskou ideu, přičemž patřil k přívržencům cesty postupného vzniku evropské federace, rovněž až v návaznosti na spojení států středoevropského prostoru. Jeho představa evropského sjednocování byla založena zejména na politickém, ale i na hospodářském a morálním principu.¹¹ K této osobě ještě blíže v páté kapitole.

Otázkou evropského sjednocování z pohledu převážně politického se dále zabývali českoslovenští politici: Jaromír Nečas a zejména Milan Hodža. Hodža byl tvůrcem rozsáhlého, dobře propracovaného komplexního projektu, jenž zakládal svou koncepci na střední Evropě. Jeho vize vycházely z myšlenky regionální evropské integrace, která musí probíhat postupně, partikulárně. On sám se přímo specializoval na ekonomicko-politické spojení středoevropského prostoru. Odkazu obou představitelů se budu v práci více věnovat později v páté a šesté kapitole.

Zastánci v první řadě jednotného hospodářského společenství střední Evropy, jež by se mohlo stát předpokladem pro celoevropské slučování, byli kromě největší osobnosti tohoto směru Eleméra Hantose především českoslovenští představitelé – ekonom a politik Rudolf Hotowetz, kterému se budu blíže věnovat později v šesté kapitole, a předseda československého výboru panevropského hnutí Václav Schuster. Ten se podstatně věnoval propagační činnosti Panevropy. Nejlépe by se mělo podle něj dojít postupnou nenásilnou cestou přirozeného vývoje až k politickému spojení Evropy, racionálně však předpokládal, že Evropané dospějí pouze do podoby „volného spolku

¹¹ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938).* 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 197.

evropských států“ nebo pouze do formy jednotného hospodářského společenství. Každopádně je třeba začít nejprve u regionálních součinností, přitom ve střední Evropě by mělo být ustanoveno „*podunajské hospodářské společenství*“.¹²

V této kapitole bylo mým cílem nastínit základní přehled důležitých projektů zabývajících se otázkou evropského sjednocování v meziválečné Evropě a v následujících kapitolách je mým záměrem blíže se věnovat interpretaci a analýze několika vybraných významných návrhů se zaměřením se na ty, jež vycházejí ze středoevropského prostoru.

¹² Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 215–217.

4 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ EVROPSKÉ PROJEKTY

Ve čtvrté části mé práce se hodlám zabývat rozbořem nejvýznamnějších a nejrozšířenějších projektů, které se věnují otázce kooperující a integrující se Evropy v době mezi dvěma světovými válkami. Tyto plány jsou pro dané období tak důležité, že se bez jejich výkladu má práce obejít nemůže. A i když nespádají přímo do středoevropské oblasti, tak ji samozřejmě svou působností ovlivňovaly. Jsou to plány, jež znal a zná každý, kdo se o toto téma alespoň trochu zajímá. Zvláštní místo zde přitom zaujímá Společnost národů jako světová mezinárodní organizace, která nepůsobila pouze ve fázi návrhu nebo přípravy, ale byla aktivně zapojena do společné politiky evropských států. Nejpodstatněji zapůsobil na celou Evropu středoevropan Richard Nikolaus Coudenhove-Kalergi, a poté rovněž evropanská činnost francouzských politiků Aristide Brianda a Édouarda Herriota.

4.1 Společnost národů

Na úvod popisu jednotlivých projektů jsem zařadila Společnost národů. Její náplň bych chtěla alespoň hrubě osvětlit, protože to byl vůbec první projekt po světové válce řešící demokratickou spolupráci mezi jednotlivými suverénními státy, jenž byl aktivně zapojen do politické praxe, a i když přesahuje záměr čistě evropský, má své opodstatněné místo v rámci evropské problematiky, ve které si zanechal svůj historický odkaz.

Ve vítězné chvíli Dohody přišel prezident Spojených států Woodrow Wilson jako absolutní vítěz a garant míru s návrhem vytvoření světové organizace *Společnosti národů*, jejíž program byl součástí jeho slavných 14 demokratických bodů z roku 1918. Ty byla Evropa ve jménu míru nucena přijmout. K věčnému ustavení Společnosti národů došlo v roce 1919, po podpisu Versailleské mírové smlouvy. V roce 1920 vyšel v platnost její zásadní dokument „*Pakt Společnosti národů*“, jímž se zavazovaly jednotlivé státy dodržovat své členské povinnosti. Ne všemi

zásadními státy byl však pakt uznán, a tak například nejdůležitější činitel a hlavní zastánce světového míru, Spojené státy americké, členství odmítl.

Společnost národů jistě neměla suplovat potřebu evropského sjednocení, ale dostala za úkol vystupovat jako mezinárodní organizace zajišťující pomocí smírčího soudu se sídlem v Haagu mír a demokratické principy mezi svobodnými národy světa. Dalším cílem organizace bylo odhalit a potlačit jakoukoliv neomezenou moc v demokratickém světě. Jejím sídlem se stala Ženeva, kde byl zřízen stálý „*Úřad tajemnický*“ a také zde zasedal nejdůležitější řídicí orgán „*Rada Společnosti národů*“ skládající se pouze ze čtyř zástupců hlavních mocností a z omezeného počtu zvolených členů. Rada se měla scházet nejméně jednou ročně, nebo vždy, když by bylo třeba. Kromě Rady rozhodovalo o společném jednání členů Společnosti národů rovněž „*Shromáždění Společnosti národů*“ složené ze zástupců všech jejích členů. Zde je na místě pochybovat o mezinárodní moci a vážnosti Společnosti národů, když působila bez členství světové mocnosti, kterou byly Spojené státy americké, ale i po dlouhá léta bez Německa nebo Ruska.¹³

Další uspořádání celé organizace měl Wilson dobře a moderně promyšlené. Například hlavním funkčním činitelem mělo být „*spolkové ministerstvo*“ spravedlnosti, vojenství a financí.¹⁴ V plné podobě, tak jak si Wilson představoval, se mu bohužel návrh nepodařilo prosadit, a proto zřejmě ztratila instituce i vlivem událostí v třicátých letech do budoucna svůj smysl a stala se bezvýznamným orgánem, jenž fungoval pouze symbolicky bez žádného skutečného vlivu na rozhodování mezinárodní politiky.

¹³ Nečas, Jaromír. *Spojené státy evropské*. Praha: ČIN - tisk. a nakl. družstvo českosl. legionářů, 1926. 219 s. Program: knihovny zásadních a živých otázek, Sv. 4, s. 193–198.

¹⁴ Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-663-X, s. 121–122.

Ve třetí kapitole jsem uvedla ještě jeden přínos související s činností Společnosti národů. Důležitou úlohu zde sehrály organizace působící ve spojení se Společností národů, které vystupovaly pod obdobnými názvy jako „*Sdružení přátel Společnosti národů*“. Sdružení měla svá národní zastoupení po celé Evropě. Jejich záměrem byla idea slučování států Evropy pod patronací Společnosti národů. A jejich přínos měl spojitost zvláště s propagační činností evropského cíle a v šíření vzájemných neoficiálních mezinárodních styků a spolupráce mezi jednotlivými pobočkami, někdy i s vládní podporou.¹⁵

Významnou osobností, jež podporovala spojení Evropy v úzké spolupráci se Společností národů, byl proslulý evropský umělec polsko-židovského původu Alfred Nossig. Po první světové válce žil v Německu a působil ve spojení s německou oficiální politikou. Jeho záměrem byla „*konfederace evropských států*“ i s Velkou Británií a Ruskem, za jejichž vylučování z Evropy kritizoval Coudenhove-Kalergiho. Nossig založil „*Evropské mírové společenství*“, organizaci propagující jeho integrační myšlenky. Jádrem spojené Evropy se měla nejprve stát „*francouzsko-německá celní unie*“, která se měla postupně rozšířit v hospodářskou unii Evropy a na jejím základě měla teprve poté vznikat ucelená Evropa. K podpoře tohoto plánu se dále zasloužil o založení instituce „*Výbor pro otázky evropské spolupráce*“ ve Francii i v Německu. Nossigovým spolupracovníkem působícím v duchu jeho myšlenek byl německý poslanec Wilhelm Heile. Jemu se podařilo zřídit „*Německé sdružení pro evropské porozumění*“.

V roce 1926 bylo čtyřadvaceti organizátory jednotlivých evropských sdružení stejného typu založeno mezinárodní „*Sdružení pro evropské porozumění*“ se sídlem v Ženevě. V čele mezinárodního sdružení stál Émile Borel a Alfred Nossig. Organizace se zavazovaly o těsnou

¹⁵ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 131.

spolupráci se Společností národů. Protože však docházelo mezi francouzskou a německou pobočkou ke sporům, přejmenovala se francouzská odbočka v roce 1927 na „*Francouzský výbor pro evropskou spolupráci*“ v čele s Borelem. Díky jeho aktivitě bylo v roce 1928 zřízeno „*Mezinárodní sdružení pro evropskou spolupráci*“, jehož předsedou byl zvolen rovněž Borel. Tato síť sdružení si ponechala podobné zájmy jako ta předešlá a jejím hlavním úkolem bylo především vystupovat v opozici Coudenhove-Kalergiho úvah.¹⁶

O projektu Společnosti národů můžeme každopádně konstatovat, že se jednalo o první reálný pokus spojit státy nejen Evropy, ale dokonce celého světa na základě čistě demokratických principů a mezinárodního práva. Byl to jistě návrh na svou dobu pokrokový a při větším zájmu a hlavně uvědomění si vážnosti mezinárodního stavu politiky všech velmocí, měl možná svou šanci na úspěch.

4.2 Panevropská unie

„*Pan-Evropa*“ byl komplexní nevládní nejrozšířenější a nejúspěšnější evropský poválečný integrační projekt, rakouského hraběte Richarda Nikolause Coudenhove-Kalergiho. Ten disponoval kromě rakouského rovněž československým státním občanstvím, a také svůj projekt uskutečňoval s finanční podporou československého ministerstva zahraničních věcí.¹⁷ Centrální působností a vytvářením jádra panevropského hnutí Coudenhove-Kalergiho by bylo možné projekt zařadit mezi středoevropskou iniciativu, ale vlivem jeho proslulosti a rozšíření po celé Evropě mi připadalo vhodnější ho prezentovat mezi evropsky nejvýznamnějšími plány, což si jistě zaslouží.

¹⁶ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 135–137.

¹⁷ Tamtéž, s. 194.

Pan-Evropa byl plán usilující o spojení Evropy, jenž se podle mnohých nejvíce přiblížil svému reálnému uskutečnění ve své době. Coudenhove-Kalergi vynaložil významnou iniciativu do mezinárodní propagační aktivity evropské ideje s hlavní myšlenkou docílit trvalého evropského míru a konkurenceschopnosti Evropy vůči světovým velmocím. Podařilo se mu dostat se do podvědomí mezinárodní politické scény a začlenit Pan-Evropu do politického, i když mimovládního chodu. Důležitou podporou pro úspěch koncepce byla Coudenhove-Kalergiho schopnost vystavění panevropského mezinárodního institucionálního řetězce – „*Panevropskou unii*“, v níž mohli významní představitelé evropských myšlenek, ať politici, vzdělanci či významní obchodníci působit a rozšiřovat zájem o tuto problematiku v širší veřejnosti. Idea Pan-Evropy se začala rychle rozšiřovat a mohlo vzniknout panevropské hnutí.

Coudenhove-Kalergi viděl proces slučování evropských států v pomalém stupňovitém vývoji v několika základních etapách. Počáteční fáze, jež byla právě na svém začátku, spočívala v základní propagační a výchovné činnosti. Následovat by měl přímý cíl smluvního uspořádání demokratických evropských států do volného konfederativního spolku, jenž by poté měl postupně dospět k vzájemné celní unii všech členů. Až posléze, kdy by se utvořilo toto spojení, mohlo by se začít uvažovat o možné fázi „*Spojených států evropských*“, fungujících na základě nadnárodních organizací a společného parlamentu. To je ovšem zatím cíl velmi vzdálený a nejasný, bez konkrétních možností. Takto sjednocená Evropa bude poté moci disponovat společnou silnou mocí. Bude mít tedy možnost získat si vůči okolním velmocím respekt a žít s nimi v trvalém míru.

Na počátku svého úsilí si Coudenhove-Kalergi získal kromě jiných nejprve upřímnou, i když neoficiální podporu T. G. Masaryka, jenž se stal jeho tajným mecenášem. S oficiální československou politikou však podpora Coudenhove-Kalergiho nesměla být slučována, poněvadž

základní musela být politika národní.¹⁸ Poté v roce 1922 započal Kalergi s propagandou projektu, jejímž nejdůležitějším aktem bylo roku 1923 vydání knihy s názvem „*Pan-Evropa*“.¹⁹

V knize jasně vylíčil argumenty, proč se Evropa musí vážně zabývat svým politicko-ekonomickým integračním záměrem a vysvětlil návrh Pan-Evropy. Podle postřehu Miroslava Jeřábka je kniha „... označována za jednu z nejdůležitějších politických knih dvacátého století. Recenzenti dodnes oceňují její kompaktnost a naléhavost motivů evropského sjednocení.“²⁰

4.2.1 Pan-Evropa

Na počátku svého díla Coudenhove-Kalergi nejprve analyzuje úpadek Evropy způsobený především první světovou válkou, což viděl jako jeden z hlavních důvodů, proč je nutná evropská integrace. Rozdrobená nejednotná Evropa totiž nemůže čelit svým současným rivalům, velkým jednotným světovým mocnostem, jako jsou zejména Spojené státy americké a Japonsko.²¹ A v žádném případě není možné, aby Evropa v současném rozčlenění vůbec odolala do budoucna formujícím se čtyřem světovým velmocím, kterými jsou „*Velká Británie, Rusko, Spojené státy americké a Východoasijské mocnosti*“. Zvláště autor upozorňuje, že nyní je nejvyšší čas zachránit Evropu před „*ruským Napoleonem*“ v podobě Pan-Evropy.²² Za největší přímý problém demokratické Evropy pokládal Coudenhove-Kalergi moci chtivé Rusko.

¹⁸ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 33–34.

¹⁹ Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-663-X, s. 128.

²⁰ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 30.

²¹ Coudenhove-Kalergi, Richard N. *Pan-Evropa*. 2. české vyd. Z němčiny přeložil a předmluvu napsal Rudolf Kučera. Praha: Panevropa, 1993. 130 s. ISBN 80-900034-7-8, s. 14–19.

²² Tamtéž, s. 20–21.

V kapitole „*Evropa a Rusko*“ varuje před neustálou expanzivní politikou tohoto národa a před nepochybným úmyslem komunistických vůdců docílit světové komunistické revoluce. Evropa se musí proto spojit, aby se stala silnější, než je Rusko, jemuž tak nezbude nic jiného, než žít s evropskými státy v míru.²³ V opačném případě, pokud by se Evropa nedokázala spojit, předpovídal autor v kapitole „*Evropské válečné nebezpečí*“ nevyhnutelnost dalšího velkého válečného konfliktu, jenž by byl mnohem silnější, než byla první světová válka a vedl by již vlivem nebezpečné moderní technologie k „*vyhlazení nepřátelského národa*“.²⁴ Jsou to až příliš skutečné myšlenky, o nichž nyní víme, jak moc se staly reálnými. Nebezpečí ovšem viděl především v Rusku, avšak ještě nemohl vědět, čeho bude schopný zatím nevýrazný Němec Adolf Hitler.

Panevropské spojení mělo mít politicko-hospodářský charakter, mělo být demokratické, protiválečné, zaměřené proti neomezené moci a hlavním jeho cílem bylo soužití jednotlivých národů v míru. Každému státu měla zůstat jeho suverenita. Evropskému sjednocení bránila podle autora rozporuplná otázka, zda zařadit do spojené Evropy Británii a Rusko. On sám by Británii jako celé britské impérium do integrované Evropy nezahrnoval, poněvadž její moc prostřednictvím všech kolonií zasahovala kromě Evropy do dalších čtyř světadílů, a proto by se nemohlo mluvit již čistě o Evropě. Přičemž Pan-Evropa nemá být v žádném případě zaměřena „*proti-anglicky*“, ale měli by se z ní a z Británie stát společní političtí partneři usilující o světový mír. Pokud jde o Rusko, poté, co v této zemi zvítězily nedemokratické síly bolševismu, nemůže být o integraci s evropskými demokratickými státy již ani řeč.²⁵ Další zásadní problém, jenž bránil spojení Evropy, byl vztah dvou mocností – Německa s Francií. Tyto dva národy spolu bojují již od dob

²³ Coudenhove-Kalergi, Richard N. *Pan-Evropa*. 2. české vyd. Z němčiny přeložil a předmluvu napsal Rudolf Kučera. Praha: Panevropa, 1993. 130 s. ISBN 80-900034-7-8, s. 34–39.

²⁴ Tamtéž, s. 58–60.

²⁵ Tamtéž, s. 27–31.

rozpadu Franské říše až po světovou válku o evropské prvenství a vzájemná sporná území. Ovšem Coudenhove-Kalergi uvádí, že pro jejich smír nastala nyní vhodná doba v podobě dvou republik, které nejsou ovládány žádnými mocenskými aspiracemi vládnoucího rodu.²⁶ Přitom upozorňuje, že nejlepším východiskem pro vyřešení otázky evropského uspořádání by byl revoluční stav, který vystihl jednou větou: „*Je jenom jeden radikální způsob trvalého a spravedlivého řešení evropských hraničních otázek: neposunovat hranice, ale zrušit je!*“.²⁷

Coudenhove-Kalergi se ve svém plánu inspiroval spojením Panamerické unie, fungujícím již na počátku 20. století jako politicko-hospodářský spolek amerických republik států Latinské Ameriky a USA, jenž byl však zformovaný z velké části kvůli světovému mocenskému úsilí USA. Z tohoto podnětu vzniklo i Coudenhove-Kalergiho označení „*Pan-Evropa*“, jež tvoří analogii k „*pan-amerikanismu*“. Název Pan-Evropa má tak představovat politický svaz evropských států.²⁸

Spojené státy americké představovaly pro Coudenhove-Kalergiho vzor politický i hospodářský, jejichž úspěch na úrovni nejmocnější a nejbohatší velmoci světa spatřoval právě v jejich jednotnosti a schopnosti rozumné spolupráce a domluvy. Evropské hospodářské, politické, přírodní i demografické podmínky srovnával zhruba na stejno s těmi americkými, a proto všechny evropské problémy označoval za důsledek vyplývající čistě jen z její nejednotnosti a z boje jí samotné proti sobě. Proto jeho absolutním a konečným cílem, jak jsem již uvedla, byly „*Spojené státy evropské*“, protože jen ty mohou do budoucna zůstat hospodářsky nezávislé vůči Spojeným státům americkým.²⁹

²⁶ Coudenhove-Kalergi, Richard N. *Pan-Evropa*. 2. české vyd. Z němčiny přeložil a předmluvu napsal Rudolf Kučera. Praha: Panevropa, 1993. 130 s. ISBN 80-900034-7-8, s. 72–73.

²⁷ Tamtéž, s. 91.

²⁸ Tamtéž, s. 25–26.

²⁹ Tamtéž, s. 44–46.

Dále autor vysvětluje, že Spojené státy americké mohou být pro Panevropu předlohou pouze hospodářského spojení, poněvadž podmínky vzniku jejich jednoty byly například díky tamnímu společnému jazyku, společné historii, kultury nebo jednomu smíšenému národnostnímu složení odlišné od těch evropských. Naopak ale jednotlivé nezávislé státy panamerického slučování disponují předpoklady podobnými těm evropským. Proto vzorem politické integrace by měla být pro Evropu Panamerická unie.³⁰

Dále se autor v knize věnuje svému plánu budování Panevropské unie. Zcela první kroky postupného vzniku Pan-Evropy viděl v šíření panevropských myšlenek a v procesu svolávání státních „*panevropských konferencí*“, načež by mělo být vyvoláno panevropské hnutí. Následovat by mělo založení „*panevropské kanceláře*“ jako ústřední organizace hnutí, která by mohla sídlit ve Švýcarsku, Bruselu, nebo ve Vídni. Cílem panevropského hnutí musí být v první řadě: „*potírání války a podporování hospodářství a civilizace; zavrhování ofenzivních a agresivních snah a vyloučení hegemonie*“. Panevropa se musí zakládat na požadavku, „*..., že malé národy evropské mají stejná práva jako národy velké...*“. Pokud by se celý proces povedl, fungovaly by tak vedle sebe dvě přátelské demokratické mocnosti Pan-Evropa a Pan-Amerika, jež by se mohly vzájemně podporovat nejen v záležitosti udržování světového míru. V Británii pak autor spatřoval důležitý spojovací článek mezi Pan-Evropou a Pan-Amerikou, protože je s oběma historicky i národnostně spjata.³¹ „*Aby se došlo až sem, musí nejprve vzniknout ve všech evropských státech hnutí a organizace, jejichž cílem bude výstavba Pan-Evropy: Panevropská unie.*“³²

³⁰ Coudenhove-Kalergi, Richard N. *Pan-Evropa*. 2. české vyd. Z němčiny přeložil a předmluvu napsal Rudolf Kučera. Praha: Panevropa, 1993. 130 s. ISBN 80-900034-7-8, s. 46–47.

³¹ Tamtéž, s. 50–51.

³² Tamtéž, s. 95.

4.2.2 Aktivní veřejné působení Coudenhove-Kalergiho

Po úspěšném přijetí knihy veřejností započal Coudenhove-Kalergi v roce 1924 s první etapou svého plánu – s propagační činností a založil Panevropskou unii s institucionálním ústředím ve Vídni. Následně usiloval o vznik dalších jejích poboček v jednotlivých zemích Evropy. Organizace získala postupně své zastoupení ve Francii, Československu (zde se stal jejím čestným předsedou tehdejší ministr zahraničních věcí Edvard Beneš a výkonným předsedou Václav Schuster), dále v Německu, Itálii a následně takřka ve všech zemích Evropy. To podporovalo vznik a šíření hnutí za Panevropu, které si rychle získalo mnohé přívržence v kruzích evropských politických špiček i mezi intelektuály. Jeho politicky vnímanou důležitostí dokládá fakt, že ve velké části evropských zemí zastupovali vedoucí pozice panevropských organizací jejich vrcholní političtí představitelé.³³

První panevropský kongres se konal v říjnu 1926 ve Vídni, na nějž se sjeli reprezentanti čtyřadvaceti evropských států, dokonce i americká a ruská delegace. Byla to veliká událost, u níž nechtěl chybět žádný významný politik. Při té příležitosti byla ustavena vlajka panevropského hnutí a institucionální struktura Panevropské unie s nejvyšší ústřední radou, ústřední kanceláří a prezidentem, jímž se stal Coudenhove-Kalergi. Také byl odsouhlasen program unie s cílem vytvořit politicko-hospodářské spojení všech evropských států a Coudenhove-Kalergi vyšel vstříc eventualitě, připojit rovněž Británii ke svazku. Od roku 1926 jsou zaznamatelné blízké styky Coudenhove-Kalergiho s francouzským ministrem Aristidem Briandem, což se pro rozvoj hnutí projevilo jako podstatné.³⁴

³³ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 184.

³⁴ Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-663-X, s. 130.

Zřejmě vyvrcholením Coudenhove-Kalergiho aktivních snah byl návrh „*Panevropského paktu*“ z května 1930, jenž byl zformulován Panevropskou unií. Mělo se jednat o druhou fázi z jeho projektu směřující k postupnému vzniku jednotné Evropy. Její nové sestavení by neslo název „*Evropský svazek států*“.

Jednalo by se zatím o volné spojení států, jehož členové by měli ještě zcela zachovanou vlastní suverenitu. Základ svazku měla tvořit „*Spolková rada*“ jako základní rozhodovací orgán, který by byl sestaven vždy z jednoho zástupce všech členských států. Spolková rada by rozhodovala většinovým systémem. Jen ve výjimečných případech by bylo třeba shody všech a spolupracovala by s četnou skupinou poradních odborných pracovišť. Dalšími orgány svazku měly být: „*Spolkové shromáždění*“, které by mělo na starost organizační záležitosti; „*Spolkový soud*“ a „*Spolkový úřad*“, jenž by disponoval výkonnou mocí.³⁵

Bohužel vlivem celosvětové hospodářské krize skončil nakonec tento nadějný plán, jenž si získal pozornost mnohých vlivných politiků Evropy pouze na papíře a každý stát se začal starat opět především jen o své vlastní zájmy.³⁶ Po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 byla Panevropa v Německu zakázána, ale Coudenhove-Kalergi se nevzdával a pokračoval dál ve své činnosti. Nyní považoval za důležité obrátit svou pozornost k protihitlerovské aktivitě a agitoval ke vzniku „*evropského antihitlerovského bloku*“. V této době byla zesílena činnost panevropského hnutí zejména ve Francii, v Československu a v Rakousku. Poté, co bylo v roce 1938 k Německu přičleněno Rakousko, byla činnost Panevropské unie zakázána i v jejím centru ve Vídni. Novými centry se stal švýcarský Bern a rovněž francouzská Paříž. V roce 1940 byl však Coudenhove-Kalergi nakonec nucen emigrovat

³⁵ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 185–187.

³⁶ Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-663-X, s. 131.

z Evropy do USA, i když se snažil činnost Panevropské ideje udržet v Evropě, jak nejdéle to jen šlo.³⁷

Podle Kalergiho byla ve dvacátých letech dvacátého století ta nejvhodnější chvíle pro sjednocení Evropy, které by zabránilo dalším hrozícím nebezpečím. My jsme dnes svědky pravdivosti jeho slov a následků toho, jak Evropa nedokázala využít své šance a musela poté čelit ještě větší hrůze, než byla první světová válka.

4.3 Aristide Briand a francouzské politické úsilí

O evropské záležitosti se v meziválečném období výrazně zajímala francouzská oficiální diplomacie, jež měla zájem na fungování vzájemně dobrých vztahů mezi evropskými státy, což souviselo s cílem, aby v Evropě vládli mír, klid a bezpečí. Francouzské projekty věnující se evropské integraci se v globálu vyznačují společným rysem: postavit Francii do vůdčí pozice, která by zajistila Evropě mír, demokracii a zpět její světovou moc. Francouzské návrhy vycházely přímo z toho nejvyššího politického prostředí, a to jim jistě přidávalo na významnosti. Největší proslulost si získali francouzští politici a premiéři Aristide Briand a Édouard Herriot.

Tyto dvě osobnosti nelze od sebe jednoznačně oddělit na dva samostatné póly, protože jejich působení v této evropské činnosti probíhalo ve vzájemné spolupráci. Nejdůležitější aktivní zásluhy jsou však připisovány, Aristide Briandovi. Se sympatiemi obou politiků vznikly ve Francii také významné organizace pro evropskou otázku, jež podporovaly v prvé řadě evropskou celní unii. Jednalo se o „*Mezinárodní výbor pro*

³⁷ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 188.

evropskou celní unií“ v Paříži a „Sdružení pro evropskou hospodářskou unií“. ³⁸

4.3.1 Aristide Briand

Největší odezvu v oblasti prosazování evropské integrace si v meziválečné epoše vedle Coudenhove-Kalergiho získal, francouzský státník Aristide Briand. Byl to první evropský státník, jenž oficiálně přešel od pouhých návrhů celoevropského sjednocování k jeho aktivnímu prosazování na politické scéně, a to ve jménu ochrany evropského míru. Jeho teorie, s níž se ztotožňoval rovněž Herriot, se zakládala na domněnce, že důležitým předpokladem možného evropského spojení je především dosažení francouzsko-německého smíru, jemuž vynaložil značné úsilí. K tomu mu mělo napomoci navázání dobrých vztahů s německým ministrem Gustavem Stresemannem.³⁹ Na rozdíl od Herriota, který působil aktivně v panevropském hnutí, Briand se spíše nezúčastňoval jeho činnosti.

Briandova diplomacie se zasloužila o důležitý úspěch týkající se mezinárodní soudružnosti a míru. Dne 27. srpna 1928 byl podepsán „*Briand-Kelloggův pakt*“ patnácti státy světa. Jednalo se o mezinárodní smlouvu, prostřednictvím které se národy zřekly války jako politického prostředku. Tomuto paktu předcházely tzv. „*Locarnské dohody*“ z roku 1925, jejichž hlavním iniciátorem byl Briand se Stresemannem. Ujednání měla vyřešit poválečné hraniční nesrovnalosti mezi Německem a jeho územními sousedy, a zabezpečit tak jejich vzájemné mírové vztahy. Byl podepsán tzv. „*Rýnský garanční pakt*“, jenž garantoval neměnnost německého hraničního pásma s jeho západními sousedy, avšak

³⁸ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 144.

³⁹ Gerbet, Pierre. *Budování Evropy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 450 s. ISBN 80-246-0111-7, s. 29.

neobsahoval záruku hranic východních, tedy se státy střední Evropy.⁴⁰ Dohody byly představovány jako první formální krok k francouzsko-německému smířování. Oba ministři obdrželi za tuto aktivitu roku 1926 Nobelovu cenu míru.

4.3.1.1 Oficiální jednání Aristide Brianda

Poprvé Briand předložil zásady svého evropského integračního plánu v červnu 1929 na shromáždění Rady Společnosti národů. Základ Briandových „*Spojených států evropských*“ mělo utvořit spojení Francie s Německem a Británií. Spojenectví těchto tří nejsilnějších zemí Evropy mělo zapříčinit ekonomickou nezávislost Evropy vůči Spojeným státům americkým. Následně by mezi nimi měla vzniknout celní unie a až k tomuto silnému jádru by se mohly začít připojovat ostatní státy Evropy. O měsíc později předložil Briand svou koncepci na tiskové konferenci francouzského ministerstva zahraničí a zdaleka se nesešel pouze s kladnými reakcemi. Bylo mu vytýkáno, že se jedná o ekonomické prosazování Francie vůči evropským státům, že plán je nereálný, nebo že se jedná o nevyhovující transformaci amerického vzoru na Evropu. Zejména Sovětský svaz pokládal návrh za antisovětský a antiamerický atak.⁴¹

Významným dnem Briandovy evropské integrační snahy se stalo září 1929, když se konalo v Ženevě desáté zasedání Společnosti národů. Briand poté, co věřil, že vztahy s Německem jsou vyřešeny, zde vystoupil oficiálně s návrhem vytvoření evropského svazu. Vybídl státníky k tomu, aby se již postavili k problému čelem a začali ho řešit na politické úrovni. V proslovu mluvil o potřebě vzniku federativního spojení mezi evropskými národy, jež jim umožní snadnější komunikaci mezi sebou, a tím získají

⁴⁰ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 52.

⁴¹ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 146–147.

možnost pružněji řešit společné problémy. Nejvíce vyzdvihoval hospodářskou potřebu s cílem uvolnění celních překážek a připomínal, že jeho uspořádání musí být takové, aby nenarušilo suverenitu jednotlivých členů. Stresemann při této příležitosti veřejně podpořil Briandovy vize, rovněž mluvil o naléhavosti řešení současné evropské situace a v podstatě přislíbil oficiálně německou podporu v realizaci Briandova plánu a vybídl i ostatní evropské politiky ke spolupráci. Tu zatím přislíbilo dvacet sedm evropských států. Herriot ve svém díle „*Evropa budoucnosti*“ popisuje toto důležité dění v září 1929 a přidává k němu i souhrn řeči ministra Beneše jako reakci na Briandův záměr, což svědčí o důležitosti a uznání středoevropského státníka mezi velmocemi. Beneš v souhrnu také podpořil Briandovy návrhy a přidal se k nutnosti jejich zavedení do praxe.⁴²

Briandův proslov rozhodně nebyl s jásotem přijat a vyvolal přinejmenším rozpaky politiků nad tím, jakým způsobem by mohlo takové federativní spojení fungovat. Objevovaly se názory na nezralost Evropy, s čímž se asi nemůže nesouhlasit a spíše se jednotlivci přikláněli zatím pouze k dílčím hospodářským opatřením.⁴³

Reakce na Briandovy myšlenky ale nebyly v zásadě zamítavé, a proto je měl písemně uveřejnit ve svém memorandu. Ovšem během doby, v níž vznikalo Briandovo memorandum, se udály nemilé skutečnosti, které nepřály žádným integračním procesům. Zejména došlo ke krachu na newyorské burze, k růstu protiněmeckých postojů a úmrtí Stresemanna. Důsledky propadu na newyorské burze způsobily světovou hospodářskou krizi. To vedlo k ještě výraznějšímu omezení mezinárodního obchodu, k utužování celních bariér a k šíření nacionalistických nálad. To vše mělo vliv na konečnou verzi memoranda

⁴² Herriot, Edouard. *Evropa budoucnosti*. S předmluvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1931. 212 s. Politická knihovna, Řada II., kn. XII, s. 31–36.

⁴³ Gerbet, Pierre. *Budování Evropy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 450 s. ISBN 80-246-0111-7, s. 29–30.

zveřejněného v květnu 1930 pod názvem „*Memorandum o organizaci režimu evropské federální unie*“, jež bylo zřetelným ústupkem od Briandových prvotních návrhů.⁴⁴

Ze sjednocující se ekonomiky a celní unie jako podmínky pro vytvoření federace se stalo pouhé doporučení a z federativní jednoty vznikl pouze návrh na vytvoření jisté „*Evropské unie, sdružení, či též pouhé Evropské organizace*“, tedy možné konfederace, v rámci které nesmí být potlačena vlastní nezávislost členských států. Nejvyššími orgány Spojených států evropských by měly být: „*Evropská konference*“ složená ze zástupců všech členských států; „*Politický výbor*“ s výkonnou mocí a „*Sekretariát*“. Ve svém memorandu ponechává Briand ještě dostatek místa ke konkretizaci návrhů, aby konečná podoba mohla být dohodnuta až v aktuálních dohodách o vstupu jednotlivých členů.⁴⁵ Konkretizuje již však určité pravomoci ke spolupráci v odvětví: hospodářství, dopravy a tranzitu, financí, pracovních norem, hygienických norem, kulturní spolupráce, meziparlamentní součinnosti a administrativy.⁴⁶

Memorandum bylo zasláno všem členským státům Společnosti národů, Rusku i Turecku, a poté i ostatním mimoevropským zemím. Od 26 členů Společnosti národů byly zveřejněny jejich oficiální odpovědi. Povětšinou považovala státní vyjádření za zatím dostačující Společnost národů, jejíž úřad musí nadále fungovat a s níž by si nová organizace jen zbytečně konkurovala.⁴⁷ Často je kritizována právě právní nekonkrétnost projektu a snaha Francie zajistit si své mocenské postavení v Evropě.

⁴⁴ Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-663-X, s. 138–139.

⁴⁵ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 151–153.

⁴⁶ Herriot, Edouard. *Evropa budoucnosti*. S předmluvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1931. 212 s. Politická knihovna, Řada II., kn. XII, s. 47.

⁴⁷ Gerbet, Pierre. *Budování Evropy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 450 s. ISBN 80-246-0111-7, s. 31–32.

Odpověď Německa byla výrazně nekonkrétní a nejasná, Británie se k problému stavěla spíše zamítavě.⁴⁸

V září 1930 se v Ženevě sešla konference zástupců evropských zemí, aby se projednaly reakce na Briandův návrh. Ta se usnesla pouze na tom, že zatím vznikne jen „*Studijní komise o Evropské unii*“ při Společnosti národů, jejímž předsedou byl jmenován Briand. Cílem komise bylo nalézt všeobecné řešení přijatelné pro celou Evropu. Krátce nato v březnu 1932 však Aristide Briand zemřel. Jeho myšlenky se tak rozplynuly v zapomnění a také studijní komise časem ukončila svou činnost. V této době navíc v Německu slavila volební úspěch nacistická strana NSDAP. Evropské snahy stojící na principu spolupráce Francie s Německem dostaly ránu do zad, protože se nadále nedal předpokládat žádný zájem Německa na podobných aktivitách.

Aristide Briandovi zůstane navždy jeho velké prvenství v historii budování jednotné Evropy. Byl prvním novodobým politikem, jenž se rozhodl začít oficiálně bojovat za ideál, který se již dlouhá staletí nese evropskou historií. Před ním se nenašel žádný vlivný funkcionář, jenž by se rozhodl na úkor vlastního pohodlí prosazovat zájmy všech Evropanů mezi evropskou vládní elitou, protože jednotná spolupracující Evropa žijící v míru, musí být zájmem všech obyvatel Evropy, kteří se zákonitě stávají oběťmi možné války.

4.3.2 Édouard Herriot

Francouzský politik a také premiér Édouard Herriot byl politickým současníkem proslulejšího Aristide Brianda, se kterým spolupracoval ve snaze přimět Evropu k procesu svého sjednocování. Édouard Herriot představil poprvé své myšlenky týkající se integrace Evropy v rámci projevu na zasedání Společnosti národů roku 1924. Jeho plán se zakládal

⁴⁸ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 154–157.

na zásadě rovnosti států, ustavení evropského bezpečnostního systému a konečným hospodářským cílem pro něj byla celní unie.

Své evropské úvahy vydal roku 1930 knižně pod názvem „*Evropa budoucnosti*“. Spis byl přeložen do češtiny a vydán v Čechách již v roce 1931. O Herriotově významnosti v Čechách svědčí rovněž předmluva ke knize, již sepsal sám Edvard Beneš. Ten zde nazval Herriota „*francouzským naším přítelem*“, který „... *chce sloužiti velikému dílu evropského sjednocení,...*“.⁴⁹ Je to dílo, v němž Herriot nepředstavuje žádnou novou ucelenou koncepci, ale spíše zde vyjadřuje svůj vlastní pohled na průběh evropského dění, na problematiku jejího nesouladu a úpadku. Zejména analyzuje narušené ekonomické poměry, jejichž vyřešení staví na první místo. Také se zabývá rozbořem návrhů, které se objevovaly v mezinárodním politickém prostředí, a interpretací důležitých proevropských jednání vycházejících z konferencí Společnosti národů, kde hlavní roli hraje veřejné vystupování a plány Aristide Brianda.

Z knihy jsou samozřejmě patrné také Herriotovy názory na způsob, jakým by bylo nejlepší řešit sjednocování Evropy. Herriot patří k zastáncům mínění, že k vzájemným evropským úmluvám má docházet prostřednictvím Společnosti národů. Ujednání musejí být složená tak, aby byla v souladu s mezinárodními i národními standardy. Formu nikterak zvlášť nespécifikuje, ale za vzorové spojení vhodné i pro Evropu považuje Panamerickou unii. Hlavní podstatou sloučení musí být odzbrojení a bezpečnost všech. Z pohledu hospodářské jednoty musí dojít ke zrušení celních povinností, ale až na závěr integrujícího se postupu. Možnost přistoupit k svazu musí mít každý evropský stát, bude-li mít zájem řešit evropské uspořádání, přičemž je nezbytná zásada vzájemné rovnosti všech.⁵⁰

⁴⁹ Herriot, Edouard. *Evropa budoucnosti*. S předmlouvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1931. 212 s. Politická knihovna, Řada II., kn. XII, s. VII.

⁵⁰ Tamtéž, s. 209–210.

Herriot byl na rozdíl od Brianda, jak jsem již uvedla členem Panevropské unie. Ve Francii zastával post nejdůležitější osoby a představitele panevropského hnutí, v rámci něhož prosazoval v první řadě rušení celních překážek.⁵¹ Z jeho knihy je zřejmé, že Richarda N. Coudenhove-Kalergiho si jako aktivně působícího Evropana vážil a považoval ho za „..., muže, jenž v posledních letech zajisté nejvíce učinil pro evropskou federaci.“⁵² Také jeho knihy, v nichž uspořádal své myšlenky, označil Herriot za „dnes nejlepší příručky evropského pracovníka“.⁵³

Pokud jde o vztah k jeho spolupracovníkovi, v obecné rovině Brianda a jeho aktivity podporoval, zejména protože jim oběma šlo o společnou věc. Posunout evropské záležitosti dál od pouhých debat k jejich cíli. Měl ovšem k Briandovým návrhům jisté výhrady. Například upozorňoval, že zamýšlené evropské sjednocování se neobejde bez omezení absolutní nezávislosti jednotlivých států. Rovněž si uvědomoval, že Briandovy plány je třeba dopracovat do právnícké praktické podoby a připravoval právní možnost různých výjimek pro některé státy. Pokud jde o vývoj k trvalému sjednocení Evropy, souhlasil s postupnou Coudenhove-Kalergiho cestou od dílčích opatření až k federaci. Herriot také spolupracoval s Briandem na urovnání a vzájemném spřátelení vztahů Francie s Německem, což chápali oba jako stavební kámen dalšího evropského sblížení.⁵⁴

⁵¹ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 149.

⁵² Herriot, Edouard. *Evropa budoucnosti*. S předmluvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1931. 212 s. Politická knihovna, Řada II., kn. XII, s. 28.

⁵³ Tamtéž, s. 29.

⁵⁴ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 140–143.

5 STŘEDOEVROPSKÁ IDEA A KOOPERACE

Ve své práci jsem již několikrát připomínala podstatné strukturální změny, které přinesla první světová válka obzvláště ve středoevropském prostoru. První světová válka znamenala jednoznačně prohru pro celou Evropu, ale zároveň vítězství pro jednotlivé národy střední Evropy, když po rozpadu rozlehlé habsburské říše vzniklo několik malých samostatných národních států. Rakousko-Uhersko však tvořilo jednotný spolupracující hospodářský celek a jeho nástupnické státy se dostaly před otázku, jakým novým způsobem řešit vnější hospodářské vztahy. Hospodářství a celková ekonomická situace těchto národů se zdála být jako největší potíže, kterou je třeba řešit. Druhým zásadním problémem, jímž se museli středoevropané zabývat, byla otázka zajištění bezpečnosti států nově vzniklého národního uspořádání středoevropského prostoru. Na toto téma se proto často diskutovalo nejen na vládní úrovni a vznikalo množství návrhů, jak se s novou situací vyrovnat.

5.1 Fenomén „Střední Evropa“

Předně, než se budu zabývat konkrétními úvahami a činy středoevropské ideje, bylo by jistě příhodné přiblížit si otázku střední Evropy jako fenoménu a problému specifického evropského regionu. Základní otázka, z níž můžeme v tomto případě vycházet, zní: Co je střední Evropa? Přesnou odpověď na tento dotaz není jednoduché nalézt. Jisté je, že se nejedná o žádný oficiální název pro jasně geograficky, politicky, nebo kulturně-historicky vymezené a unifikované evropské území, jež by se tímto pojmem označovalo formálně a tvořilo by stabilní celek. V podstatě se dá říci, že definování prostoru střední Evropy plyne z pocitového hlediska každého jedince, národní skupiny či státu, který se na základě kulturního, historického nebo geopolitického dědictví cítí být příslušníkem střední Evropy. Proto by se na odpověď našlo několik variant jejích definic. Všichni si však jistě dokážeme představit, kde se

přibližně může nalézat geografický střed Evropy, a tak je postižitelné, že její základní historické i geografické jádro tvoří teritorium bývalého Československa, Rakouska a Maďarska, jež je za její součást považováno víceméně vždy. Toto území bývá často dále rozšiřováno o celý geograficky středoevropský pás mezi severem a jihem Evropy spojující její Západ s Východem, tedy o Německo, Švýcarsko, Polsko, Rumunsko, Bulharsko a státy bývalé Jugoslávie. Méně často bývá střední Evropa rozšiřována ještě též o země Pobaltí, tedy o Litvu, Lotyšsko a Estonsko. Svým středoevropským vyčleňováním se mimo jiné příslušníci prostoru mezi evropským Západem a Východem snaží odlišit právě od Východu, ke kterému byli a jsou často přiřazováni.

Rozmach zájmu o problematiku a snahy o vymezení střední Evropy je znatelný až od meziválečného období, což zajisté souvisí s novým politickým uspořádáním Evropy po první světové válce. Přirozeně se objevovala potřeba nové formy spolupráce mezi národy ležícími v této oblasti, zejména proto, aby se zlepšila jejich hospodářská situace, ale také proto, aby byly schopny vyrovnat se velkým evropským mocnostem, a posílily tak svou bezpečnost a zachovaly si vlastní nezávislost.

Na fenomén střední Evropy se bezprostředně od dvacátého století objevují rovněž reakce historické, politologické, ale i filozofické odbornosti. Názory a pohled na střední Evropu jsou opravdu různorodé. Jejich podstatu se pokusil zpracovat ve své antologii literární vědec Jiří Trávníček. V knize se snaží o tematicky systematické utřídění vybraných textů z děl několika myslitelů a reaguje tak na potřebu uspořádat myšlenky o středoevropské ideji.

Trávníček se v závěru svého spisu pokusil také o vlastní analýzu historického vývoje konceptů a úvah o střední Evropě. Zásadní potíží, která příliš nepodporuje vznik ucelených středoevropských teorií, spatřuje v jakkoli chybějící jednotě tohoto regionu ať z pohledu politického,

geografického, nebo kulturního. Autor rozlišil čtyři fáze vývoje středoevropské ideje. První označil jako „*prefázi*“, jež probíhala od středověku do roku 1789. Již v tomto časovém úseku dochází podle něj k uvědomění si rozdílností v rozvoji evropské oblasti mezi evropským Východem a Západem.⁵⁵

Dále pokračuje etapa, kterou nazval „*protofází*“. Tu datuje mezi léty 1789 až 1918. V tomto období začíná být podle Trávníčka oblast střední Evropy vnímána politicky, zejména v protipólu mezi Německem (Pruskem) a Rakouskem, a to v závislosti na rozpadu Svaté říše římské národa německého v roce 1806, jímž dochází k zápolení mezi Německem a Rakouskem o vůdčí postavení v daném území. Poprvé se zde objevuje konkrétní politický program střední Evropy, jehož strůjcem byl rakouský ministr zahraničí kníže Metternich. Jeho cílem byla hegemonie Rakouska nad střední Evropou v celoněmeckém prostoru, aby byla střední Evropa schopna konkurovat Západu a Východu.⁵⁶ Od roku 1848 ovšem přechází jednoznačně převaha nad střední Evropou na německou stranu, kterou si Prusko pojistilo porážkou Rakouska v roce 1866.⁵⁷

Následné období vývoje nazývá Trávníček – „*vlastní fáze*“. Jedná se o zásadní období dané tematiky, tedy o 20. století, konkrétně o léta 1918–1989. Toto nejdůležitější stádium středoevropské ideje má svůj zrod a jádro v prvním novodobém plánu. Jeho původcem byl německý politik Friedrich Naumann, jenž v roce 1915 vydal dílo nazvané „*Mittleuropa*“. Trávníček přitom Naumannův projekt zařadil jako přímého předchůdce konceptů období tzv. vlastní fáze, které se podle něj proti Naumannovi „*spíše nepřímo než přímo*“ vymezovaly až do roku 1945.⁵⁸

⁵⁵ Trávníček, Jiří. Zrození střední Evropy z ducha... In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009, s. 243–304. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 243–247.

⁵⁶ Tamtéž, s. 248–250.

⁵⁷ Tamtéž, s. 257.

⁵⁸ Tamtéž, s. 257–259.

Tady ale z Trávníčkova dělení vyvstává otázka, zda neměl Naumannovu střední Evropu zařadit spíše do předešlé tzv. protofáze jako vyvrcholení německé snahy stát se středoevropským hegemonek z druhé poloviny 19. a počátku 20. století viz následující text Normana Daviese a Rogera Moorhouse nebo Milana Hodži.

Název Naumannova dokumentu koresponduje s označením jeho koncepce. Známkou náplní tohoto plánu bylo spojit střední Evropu pod německou nadvládu, a tím docílit možnosti obnovení Svaté říše římské národa německého. Naumann chápal, že celý proces musí proběhnout postupně a pomalu. Uvědomoval si, že nemůže najednou změnit ostatní národy, jejich zvyky nebo fungující státní správu. Po válce se však stala jeho vize nerealizovatelnou. Podle Trávníčkova výkladu začala být Naumannova idea později pojímána jako vyplnění reality, o níž se postaral Adolf Hitler. Po roce 1945 byl proto v Německu a Rakousku často používaný pojem Mitteleuropa zapovězen a modifikován nejčastěji výrazy „*Zentraleuropa*“ nebo „*Zwischeneuropa*“.⁵⁹ Zde se nalézá nesoulad oproti interpretaci jiných. Davies a Moorhous ve svém textu vysvětlují, že termín Mitteleuropa začal být nahrazován jinými výrazy, jako například pojmem *Zwischeneuropa*, již po první světové válce, když Německo utrpělo svůj politicko-mocenský pád, poněvadž *Mittelueropa* byla spojována právě s německým imperialismem, s nímž se po válce už nepočítalo.⁶⁰

Po roce 1945 a zejména po vzniku tzv. železné opony byla na několik let ukončena možnost návratu ke středoevropské ideji. Poté v osmdesátých letech dvacátého století byla zaznamenána opět obnova středoevropských myšlenek. Významnou úlohu přitom podle Trávníčka zastal v roce 1982 Ladislav Matějka, jenž začal na univerzitě v Michiganu

⁵⁹ Trávníček, Jiří. Zrození střední Evropy z ducha... In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009, s. 243–304. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 258–261.

⁶⁰ Davies, Norman a Roger Moorhouse. Mikrokosmos. Portrét jednoho středoevropského města [Návraty střední Evropy]. In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Přel. Petruška Šustrová. Brno: Host, 2009, s. 100–111. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 104.

vydávat časopis „*Cross Currents*“, jenž se zabýval autory i tematikou střední Evropy. Zcela zásadní se však stalo v roce 1983 francouzské vydání eseje „*Únos Evropy*“ od Milana Kundery, jenž se zasloužil o obnovení středoevropské pozornosti. Ke středoevropským představám se začali navracet tentokrát sovětští odpůrci, jež zastupovali „*středoevropští spisovatelé v exilu*“.⁶¹ Tyto středoevropské koncepce jsou obecně charakterizovány jednoznačným mimo německým vymezením.⁶² A jejich nejdůležitější zásadou bylo protisovětské stanovisko jako reakce a obrana proti sovětské okupaci příslušných národů.⁶³

Poslední vývojovou etapu nazývá Trávníček „*postfází*“, která probíhá po roce 1989. Zde dochází k revolučnímu pádu železné opony, což podle něj vyvolalo intenzivní návrat ke ztracenému středoevropskému regionu. Odbornost však zjišťuje, že jí chybí nová inspirace k budování střední Evropy, a ta se postupně ztrácí v myšlenkách nově konstruované jednotné Evropy. Trávníček mluví o „*unavenosti*“ středoevropské ideje, která se již pouze „*akademizuje do odborného tématu*“.⁶⁴

Žádný z pohledů autorů uvažujících o střední Evropě, které zahrnul Trávníček do své antologie, není nezajímavý ani bezobsažný. Na každém uvedeném hledisku můžeme najít něco zajímavého a nového. Tak je to pestré, nelehké, a tím pádem nejednotné téma. Mě nejvíce zaujaly dvě reflexe reagující na počátky tohoto fenoménu, jež se v zásadě shodují a doplňují.

⁶¹ Trávníček, Jiří. Zrození střední Evropy z ducha... In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009, s. 243–304. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 274–276.

⁶² Tamtéž, s. 286.

⁶³ Lisabonská konference o literatuře. *Cross Currents*. 1990, č. 9, 75–126. In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Přel. Olga Trávníčková. Brno: Host, 2009, s. 169–211. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 204–206.

⁶⁴ Trávníček, Jiří. Zrození střední Evropy z ducha... In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009, s. 243–304. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 293.

Podle rakouského politologa a historika Erharda Buseka se vyčleňování střední Evropy z pohledu politického pojetí a tvorby cílených středoevropských programů objevuje až ke konci 19. století. Naznačuje myšlenku, že je to reakce vznikající ze „vzpomínky na staré Rakousko“, jež se vytvořila ve svých počátcích pouze jako představa „několika vídeňských intelektuálů“, kteří se tak pokusili o „znovuoživení habsburského mýtu“. Podle něj „Střední Evropu definujeme jako fenomén či imaginární hodnotu, která spočívá v lidech, nikoli v určitém počtu čtverečních kilometrů...“.⁶⁵ Busek se také pozastavuje nad politickým plánem Friedricha Naumanna z počátku 20. století, jenž je strůjcem již zmíněného německého konceptu Mitteleuropa a prvotních účelových středoevropských úvah vůbec. Ten ve stejnojmenné knize předvídal zánik habsburské říše a chtěl sjednotit středoevropský prostor pod nadvládu Německa, což dává Busek také do souvislosti s počátky druhé světové války a připomíná mu to tragický osud středoevropských Židů.⁶⁶

Rovněž britský historik Norman Davies a jeho spoluautor příspěvku – Roger Moorhouse vidí počátky středoevropských představ na konci 19. století. Jejich zrod však dávají do souvislosti s politicko-hospodářským vzrůstem nově sjednoceného německého císařství. Poté, co se veřejnost začala zabývat polohou Německa, které neleželo ani na Západě ani na Východě, začaly vznikat teorie, že se Německo stává mocností osobitého „centrálního regionu“. To je spojeno s počátky středoevropských aspirací reprezentovaných Friedrichem Naumannem, jehož základní snahou bylo spojení Německa s Rakouskem pod německou nadvládou nad celou střední Evropou. Naumannovu spojitost s nacistickými ideály ale autoři

⁶⁵ Busek, Erhard. Střední Evropa – co je to? In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Přel. Karel Piorecký. Brno: Host, 2009, s. 31–46. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 32–36.

⁶⁶ Tamtéž, s. 43–44.

zcela odmítají a označili ho naopak za „*průkopníka moderního německého liberalismu*“.⁶⁷

Úvahám o střední Evropě se rovněž ve své knize věnoval významný československý politik Milan Hodža, jehož odkazu se budu podrobně věnovat ještě později. Podle jeho názoru má střední Evropa vlastní historii, která je spojena již od počátku středověku s německou expanzivní politikou vůči středoevropským Slovanům, tzv. německý „*Drang nach Osten*“, jehož počátky datuje do období vlády Karla Velikého. Tato německá snaha vyvrcholila Naumannovým středoevropským konceptem Mitteleuropy, který ztvárnil za první světové války. Podle Hodži se jedná o výsledek dlouholetého vývoje, jenž se projevil v německém nacionalizmu. Hodža píše, že mu sám Naumann při jejich setkání pověděl, že počítá s možností rozpadu habsburské říše a vybudováním střední Evropy podle svého plánu. Avšak první světovou válkou toto období německé hegemonie a expanze končí a nastávají léta středoevropské kooperace, která již nemůže přijmout žádnou hegemonii.⁶⁸

5.2 Středoevropská diplomacie

V meziválečném období hrála důležitou roli v celoevropských oficiálních diplomatických vztazích Společnost národů. Zejména bezprostředně v poválečných letech a během první poloviny 20. století v ní byly vkládány velké naděje politické reprezentace všech států, včetně středoevropských vlád. V podstatě veškeré oficiální vládní dohody a smlouvy ve střední Evropě byly uzavírány a ratifikovány prostřednictvím činnosti této mezinárodní instituce. Zpočátku všichni věřili, že Společnost

⁶⁷ Davies, Norman a Roger Moorhouse. Mikrokosmos. Portrét jednoho středoevropského města [Návraty střední Evropy]. In: Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Přel. Petruška Šustrová. Brno: Host, 2009, s. 100–111. ISBN 978-80-7294-323-4, s. 100–104.

⁶⁸ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 39-41.

národů bude skutečně fungovat jako spojovací článek evropských národů a jejich diplomacie a bude nadále i do budoucna pevnou garancí míru a bezpečnosti celoevropského prostředí. I když si již brzy po jejím vzniku a zavedení do praxe uvědomovali státníci její nedostatky, věřilo se stále v její úspěšné poslání. Jedním z dokladů toho je rozvaha Eduarda Beneše nad Společností národů, jež je součástí jeho spisu „*Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*“. Beneš píše, že věří ve Společnost národů a sám svou činností usiluje o to, „... , aby byla silnější a stala se skutečně tím, čím ji její zakladatelé chtěli mítí.“⁶⁹ Zásadní slabinu spatřuje především v její mezinárodní politice bezpečnostní, která nezaručuje skutečnou pomoc a vzájemnou oporu svých členů při možném nebezpečí nějakého z nich. Tento nedostatek musí být proto kompenzován individuálními protiválečnými a mírovými dohodami, o něž se Beneš zasazuje svou politikou především ve střední Evropě.⁷⁰

Po rozpadu Rakousko-Uherska bylo uspořádání střední Evropy nestabilní, vztahy mezi jednotlivými národy dosti napjaté a v žádném případě se nedalo hovořit o středoevropském bezpečném prostředí. Evropské mocnosti měly zájem na stabilizaci prostředí ve střední Evropě, proto, aby zamezily dalším možným konfliktům. Jejich cílem byl tamní nový politický systém, jenž kromě klidu zaručí rovněž jistotu před východní expanzí Německa. V této záležitosti měl nejdůležitější roli sehrát průmyslově, hospodářsky, ale i vzdělanostně a kulturně nejrozvinutější stát tohoto regionu, Československo.⁷¹ To bylo po celou meziválečnou éru napojeno především na přátelské vazby a politickou spolupráci s Francií, která se o středoevropské poměry zajímala nejaktivněji. A tak začal významný československý zástupce

⁶⁹ Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 300.

⁷⁰ Tamtéž, s. 300–301.

⁷¹ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 31.

středoevropské diplomacie, ministr zahraničí Eduard Beneš, vyjednávat záhy po válce o politické spolupráci se svými středoevropskými kolegy, a to nejprve s Jugoslávií a Rumunskem, což byla v té době asi nepřijatelnější cesta.

Dalším významným představitelem, jenž se zabýval středoevropskou diplomacií, byl československý politik, vedoucí reprezentant agrárníků, Milan Hodža. Ten ve své knize (v českém překladu) „*Federace ve střední Evropě*“ upozorňuje na nutnost spojení mezi menšími středoevropskými národy již bezprostředně v poválečném období. Poukázal na první varující signál nestability této oblasti, poté, co se musela vyrovnat již v roce 1919 s „*bolševickou agresí*“, jež zasáhla Československo, Rumunsko, Polsko, Německo a Maďarsko. V Maďarsku se však situace zkomplikovala, a dokonce se tam na několik měsíců ujali vlády komunisté, kteří ohrožovali své sousedy. V tomto maďarském převratu spatřoval Hodža impulz, který podnítil Československo, Rumunsko a Jugoslávii k politické spolupráci a utvoření budoucí Malé dohody.⁷²

Většímu rozšiřování středoevropské kooperace kromě Maďarska značně bránily napjaté vztahy Československa s Polskem vyvolávané podle Hodži nejspíše jejich zcela odlišnou mentalitou zrající již v dobách Rakousko-Uherska, ale zejména v poválečném zápolení o Těšínsko a polským podezříváním Československa z náklonnosti k Rusku, jež Polsko vojensky napadalo.⁷³ I přesto, píše Hodža, pokoušeli se českoslovenští představitelé navázat bližší kontakt s Polskem. Pozitivní počátky viděl v počínající agrární spolupráci, o niž začali vyjednávat představitelé československo-polských agrárních stran. Sám Hodža uvádí, že se snažil „*s polskými agrárníky udržovat co nejužší kontakty*“,

⁷² Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 131–133.

⁷³ Tamtéž, s. 134–136.

a že v polovině dvacátých let se debaty dokonce ubíraly až směrem k návrhu československo-polské celní unie, k němuž se přidávali rovněž ekonomové. Nakonec se však vlivem změny v polské vládě veškeré přátelské vztahy opět rozplynuly v zapomnění.⁷⁴

Eduard Beneš se snažil již co nejdříve po válce započít také s přátelskou politikou a sblížením se svými sousedy. Ve svém spisu *Problémy nové Evropy...* píše, že již v roce 1920 dojednal politickou a hospodářskou spolupráci s Rakouskem, a že v roce 1921 podepsali spolu přátelskou smlouvu, která dokládala zejména dodržování vzájemného míru, hospodářskou spolupráci a nejdůležitější závazek v řešení případných sporů prostřednictvím smírčího soudu, což znamenalo pro Beneše nepostradatelný princip demokracie, ukotvený ve Společnosti národů. O stejné dohody pokoušel se v tomto období Beneš rovněž s Maďarskem a Polskem, s nimiž bylo však jednání příliš komplikované vlivem poměrů popsaných již výše.⁷⁵

Další posun ve vzájemných středoevropských oficiálních vztazích k lepšímu spatřoval Hodža v období po světové hospodářské krizi, která způsobila v letech 1930 až 1931 zemědělskou krizi ve střední Evropě. Krize přiměla zástupce jednotlivých vlád ke spolupráci a vznikl „*Agrárnický blok šesti středoevropských vlád*“, tedy Československa, Polska, Maďarska, Jugoslávie, Rumunska a Bulharska. Jejich hlavním cílem byla snaha uplatnit se na západoevropských trzích a dokázat zformulovat spojitost mezi převážně zemědělskou produkcí střední Evropy s průmyslovou výrobou Evropy západní. Tento záměr se však nepovedl, poněvadž Francie neměla o zemědělský import příliš zájem a Británie s Německem byly v tomto směru již napojeny na zámoří. Základní záměr

⁷⁴ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 137–140.

⁷⁵ Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 286–289.

projektu tedy nebyl úspěšný, protože si evropské mocnosti nepřipustily důležitost své hospodářské spolupráce se střední Evropou.⁷⁶

Středoevropská politika začala být významně ohrožována od roku 1933, po nástupu Adolfa Hitlera k moci v Německu. Dá se říci, že poté se vzájemné politické poměry ve střední Evropě postupně již jen zhoršovaly vlivem stále více se rozšiřujících autoritativních diktátorských režimů. Tíživá situace započala rokem 1934, když Německo podepsalo s Polskem smlouvu o neútočení. Ve stejném roce podepsalo Rakousko a Maďarsko s Itálií dohody tzv. „Římských protokolů“ o politicko-hospodářské spolupráci na základě italského vlivu. Německo navíc započalo se svým plánem dostat svého největšího středoevropského konkurenta Československo do izolace. Snažilo se hospodářsky k sobě připoutat Rumunsko a Jugoslávii, a tím rozbít jednotu Malé dohody. Dále rozněcovalo neshody Československa s jeho sousedy a rovněž se pokoušelo o oslabování československé věrohodnosti vůči Západu, a zejména rozpolcování jeho dobrých vztahů a spojení s Francií. To vše se v druhé polovině třicátých let Německu dařilo s úspěchem. Československo se dostávalo stále více do politické i hospodářské izolace od svých přátelských států.⁷⁷ Nakonec docházelo k postupnému oslabování vzájemných malodohodových pout až vlivem září 1938 k úplnému rozkladu Malé dohody, a tím i k ukončení meziválečné demokratické středoevropské politiky obecně.

Již od poloviny třicátých let se Československo snažilo ustavičně upozorňovat „své západní spojence a tzv. garanty evropské demokracie a míru“ Francii a Británii na německé nebezpečí a několikrát žádalo o jejich pomoc a podporu. Oba státy však dávaly dostatečně najevo, že se

⁷⁶ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 159–162.

⁷⁷ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 66–70.

nechtějí zavléci do sporu s Německem a v žádném případě riskovat případný vojenský konflikt, a proto se má Československo snažit vyřešit si své problémy s Německem. V březnu 1938 provedlo Německo vojenské obsazení Rakouska, proti kterému nezasáhl nikdo. Tento akt dokládá fakt, že evropské poválečné uspořádání a bezpečnostní systém se rozpadaly a Společnost národů zcela ztratila svůj význam a autoritu.⁷⁸ Následně se vyostřovaly pohraniční spory mezi Československem a Německem, jež nakonec žádalo bez ochoty jakékoliv domluvy o připojení československo-německého pohraničí k Německu. Rozklad Versailleského mírového systému a evropských bezpečnostních záruk vedl v září 1938 k Mnichovské dohodě mocností o československém pohraničí, a nakonec vyústil v druhou světovou válku.

5.2.1 Malá dohoda

Jednalo se v meziválečné době o jediné stálé středoevropské politické seskupení, jež bylo aktivně zapojeno do evropské politiky. V Ženevě byla dohoda vždy představována „jako vážená skupina“.⁷⁹ Podle slov Milana Hodži byla jedinou šťastnou formou středoevropské kooperace zakládající se na mírových smlouvách.⁸⁰ Dohoda vznikla především z československé iniciativy a fungovala jako dílčí vojensko-politické spojení mezi Československem, Jugoslávií a Rumunskem. Podle Milana Hodži vycházejí její kořeny již z dob habsburského Rakousko-Uherska, kdy zástupci spojeneckých vlád pouze „... oficiálně zformulovali historická fakta a spolupráci, která byla živá a organická od roku 1848...“.⁸¹ Přitom, jak jsem psala již výše, bezprostředně povzbudilo

⁷⁸ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 82–85.

⁷⁹ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 192.

⁸⁰ Tamtéž, s. 40.

⁸¹ Tamtéž, s. 129.

její vznik úsilí o společnou obranu proti „*maďarskému revizionismu*“. Hodža se rovněž zmínil odmítavě o názoru, jenž se nesl Evropou, že ve skrytu vzniku Malé dohody stála Francie a její středoevropská politika.⁸²

Přímý aktér, který stál za vznikem Malé dohody Eduard Beneš, viděl však kromě úsilí vybudovat soběstačnou střední Evropu, hlavní impulz k ustanovení Malé dohody v maďarském „*hnutí pro restauraci habsburské dynastie*“ v roce 1920. To vedlo Beneše k zahájení konkrétních jednání o společné politice a pomoci v zájmu bezpečí s Jugoslávií a Rumunskem.⁸³ První byla podepsána 14. srpna 1920 obranná smlouva vzájemné pomoci mezi Československem a Jugoslávií. Tu následovala 23. dubna 1921 spojenecká smlouva mezi Československem a Rumunskem a nakonec 17. června 1921 smlouva Rumunska s Jugoslávií. Tyto tři smlouvy vytvořily základ Malé dohody, která byla postupně doplňována o další smlouvy.

Důležitý posun v prohloubení těsnějších malodohodových vazeb znamenala konference Malé dohody v červnu 1930, na níž byla dohodnuta její reorganizace a nový Status Malé dohody měnící její zatím volné spojení v pevněji spjatou a organizovanější jednotku. Také byl zde dojednán její závazný program hospodářské kooperace.⁸⁴

Nejvýznamnější byl podpis „*Organizačního paktu*“, jenž proběhl 16. února 1933. Snahou Beneše bylo upevnit vzájemné vztahy států Malé dohody a vytvořit instituce podle vzoru Společnosti národů. Vedly ho k tomu obavy před novými mocenskými aspiracemi velkých států, obzvláště Německa s Itálií a neúspěchy evropských odzbrojovacích jednání. Jeho cílem bylo vybudovat ze současného volného společenství

⁸² Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 184.

⁸³ Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 83.

⁸⁴ Šeba, Jan. *Rusko a Malá dohoda v politice světové*. 1. vyd. Úvod napsal Kamil Krofta. Praha: Melantrich, 1936. 651 s., s. 554.

fakticky jednotnou velmoc, i když by si státy zachovaly vlastní nezávislost. Nejprve byla dohodnuta společná zahraniční politika a nahrazení současných dvoustranných smluv za třístranné. Mělo rovněž dojít k upevnění hospodářské spolupráce.⁸⁵ Z Malé dohody vznikla tímto krokem „vyšší mezinárodní jednotka“, k níž byla zřízena „Stálá rada Malé dohody“, která měla stanoveny pravidelné zasedání. Stálá rada Malé dohody projednávala společnou zahraniční politiku, přičemž k jakémukoliv aktu bylo zapotřebí jejího jednomyslného souhlasu, což zabezpečovalo těsnější sblížení a společný postup malodohodových států.⁸⁶

Malá dohoda bývá často označována za výtvar francouzské středoevropské politiky, což však odmítal ve svém spisu Beneš i Hodža. Naopak je znám názor, že Masaryk s Benešem zamýšleli postavit Malou dohodu jako podporu proti velmi intenzivním francouzským politickým nárokům.⁸⁷ Podle Beneše se jednalo o důvody jejího vzniku čistě mírové, garantující bezpečí lidu, následnictví idejí Společnosti národů a stabilizaci neklidných poměrů, zejména proti snahám obnovení monarchie a sociálním nepokojům. Odmítal jakékoliv spekulace o jejích válečných cílech, ochraně Evropy proti sovětskému Rusku, o její reakci na konflikt s Francií, či dokonce její podřízenosti k Francii.⁸⁸ Beneš v roce 1920 předpovídal, že tzv. Malá dohoda, jak bylo původně seskupení tří států nazváno v Maďarsku s posměchem, „...“, *bude však určovati také do velké míry politiku v centrální Evropě ...*.⁸⁹ A již v roce 1924 mohl prohlásit „Dnes po třech letech skupina těchto tří států ukázala..., vzájemnou

⁸⁵ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 68.

⁸⁶ Šeba, Jan. *Rusko a Malá dohoda v politice světové*. 1. vyd. Úvod napsal Kamil Krofta. Praha: Melantrich, 1936. 651 s., s. 576.

⁸⁷ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 32.

⁸⁸ Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 284–285.

⁸⁹ Tamtéž, s. 83.

loyálnost a opravdové přátelství,..., zachovala klid Střední Evropě..., působila umírněně na řadu konfliktů..., že není v mezinárodní politice dnešní vážného činitele, který by toho dnes otevřeně nedoznal.“⁹⁰

5.2.1.1 Malá dohoda ve druhé polovině třicátých let a pokus o její rozšíření za iniciativy Milana Hodži

Milan Hodža ve své knize píše, že se střední Evropa od roku 1934 rozdělovala na dvě odlišné skupiny spolupracujících států, a to země Malé dohody proti Maďarsku s Rakouskem, které byly součástí dohod tzv. Římských protokolů s Itálií. Československo se však nevzdávalo zhoršujícím se politickým podmínkám a rozhodlo se znovu započít se sbližováním s podunajskými zeměmi, podle Hodži v té době nejpřijatelnější cestou „*rozvíjení systému vzájemné výhodnosti v oblasti zemědělských produktů a úvěrových možností*“. Iniciativy se chopil sám Hodža v roce 1935 toho času jako československý premiér. Nejprve započalo vyjednávání s Rakouskem.⁹¹

Na počátku roku 1936, když Hodža zastával rovněž post ministra zahraničí, se dospělo ve Vídni k obchodní dohodě mezi Rakouskem a Československem, která měla zároveň znamenat úmluvu mezi členy Malé dohody a státy Římských protokolů. Vznikl koncept „*podunajské klauzule*“, která se skutečně zakládala na principu vzájemné hospodářské výhodnosti. Proti plánu se ovšem ohradilo Německo, jež ho pokládalo za domluvu zaměřenou proti němu. Největší přímou překážku k podunajské kooperaci ale představovalo Maďarsko. To zastávalo nepřátelské stanovisko ke státům Malé dohody, zejména z důvodu jeho přesvědčení o utlačování maďarských menšin v těchto zemích. Roku 1937 se i přes to zdařilo podepsat opět na zásadě vzájemné výhodnosti obchodní smlouvu

⁹⁰ Beneš, Eduard. Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 285.

⁹¹ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. Federácia v strednej Európe a iné štúdie. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 185.

mezi Maďarskem a Československem, a dokonce i mezi Československem a Bulharskem. Pro Hodžu to znamenalo příznivý základ k jeho středoevropskému „*Dunajskému plánu*“, který měl být založen na těsných ekonomických preferencích až úplné celní unii se společnou měnou států Podunají, díky čemuž by vznikl „*velký ekonomický celek*“.⁹²

Situace tedy vypadala příznivě a ekonomické sblížení se pohnulo k lepšímu. Z politického hlediska nebyla avšak situace příliš příznivá. Pokud jde o Rakousko, tak zde byla stálou překážkou obava okolních států z návratu „*habsburské hrozby*“, jež se ale snižovala s prohlubující se středoevropskou spoluprací. Obtížnější situace byla s Maďarskem. Maďarsko zastávalo vůči státům Malé dohody stále odmítavý postoj z důvodu jejich menšinové politiky k maďarským menšinám a jakoukoliv kooperaci podmiňovalo pozitivním řešením této záležitosti. Když se v roce 1937 začala menšinová politika řešit a vyjednávat o možnostech vojenské rovnosti a paktu o neútočení mezi státy Malé dohody a Maďarskem, vypadalo to zpočátku, že okolnosti spějí ke kladným výsledkům.⁹³ Celý plán byl však nepřekvapivě zablokovan Itálií i Německem, které se obávaly o svůj středoevropský vliv.⁹⁴

Poté, jak jsem psala již výše, byla československá středoevropská politika ohrožována a pevná pouta států Malé dohody nahlodávána úspěšnou cílenou politikou Německa, které si dokázalo hospodářsky k sobě připoutat Jugoslávii i Rumunsko, čímž započal proces jejího postupného rozpadu v roce 1938. Tím skončily možnosti na další

⁹² Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 187–192.

⁹³ Tamtéž, s. 194–198.

⁹⁴ Klimek, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9, s. 73.

ucelování střední Evropy na principech demokracie, míru a svobodného rozhodnutí.

5.2.2 Středoevropská oficiální politika Eduarda Beneše

Na začátku této kapitoly jsem uváděla, že po skončení války a ustavení nového středoevropského uspořádání nástupnických států, měly spojenecké mocnosti ve jménu evropského klidu a míru zájem na vytvoření nového politického systému ve střední Evropě, jenž by měl zároveň zajišťovat ochranu před východní rozpínavostí Německa. Tento cíl si vzal za osobní úkol ministr zahraničí, premiér a prezident Československa od konce roku 1935, Eduard Beneš. Chtěl mocnostem ukázat, že středoevropané jsou schopni tohoto cíle dosáhnout a dokázat sami si stabilizovat vzájemné poměry na základě moderních demokratických principů. Chtěl dokázat Evropě, že středoevropané jsou národy spolehlivými, že dokážou splnit všechny „*principy demokracie a Společnosti Národů*“, které ohlašovali během války. Zastával názor, že je třeba vybudovat společenství nových států ve střední Evropě mezi „*Polskem, Československem, Jugoslávií, Rumunskem, a po případě také Maďarskem a Rakouskem*“.⁹⁵

Za první krok k vytvoření nového politického a hospodářského systému ve střední Evropě označil Beneš vznik Malé dohody. Její systém dohod považoval za pružnější, než by byl typ například konfederace. Spolupráce jejích států měla podle něj probíhat formou hospodářských i politických úmluv, a to prostřednictvím krátkodobých a obnovitelných smluv, které jsou přizpůsobitelné měnící se mezinárodní situaci. Do budoucna počítal Beneš samozřejmě s rozšiřováním Malé dohody o další státy střední Evropy.⁹⁶ Ve společenství Malé dohody viděl Beneš také

⁹⁵ Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 38–41.

⁹⁶ Tamtéž, s. 86–87.

díky společně vedené politice ochranu před možným společenským rozvratem, k jakému došlo například v Polsku. Přátelskou politiku chtěl samozřejmě vést rovněž ve vztahu s Maďarskem a Rakouskem. Spolupráci s Maďarskem bránil však zatím nepřekonatelný problém týkající se jeho nedemokratické politiky a sociální struktury. S Polskem nebo i Ruskem by Beneš rád navázal také přátelské vztahy, ale zatím tomu nepřekonatelně bránil polsko-ruský konflikt.⁹⁷ Beneš nezakrýval plány o své slovanské politice, která se měla zakládat na hospodářské a kulturní spolupráci s Polskem a Ruskem⁹⁸, jejímž oponentem byl jeho politický kolega Milan Hodža.

Beneš spatřoval v upevněné střední Evropě stejně jako Hodža jádro pro další, a to nejprve regionální spojování Evropy, které mělo dále do budoucna vést přes regionální konfederace a federace až ke smlouvě celoevropské. Jen touto cestou by mohla Evropa podle něj dospět k naprostému klidu, míru a bezpečnosti. Důležitou úlohu v tomto úsilí připisoval právě Společnosti národů a také plánu Aristide Brianda. Zásadní podmínkou celého procesu musí však být všeobecný princip demokracie a občanských svobod.⁹⁹

Beneš zastával názor, že problematika středoevropského uspořádání spadá především pod úsilí Československa, které leží ve skutečném středu Evropy, a mělo by proto vzít konkrétní řešení do svých rukou, a to ve spojení s Malou dohodou. Sousedské státy by toho zatím ani vlivem vnitřních a hospodářských nesnází nebyly schopny. Jeho konkrétním dalším krokem k novému středoevropskému systému, po vzniku Malé dohody, mělo být utvoření vzájemných trvalých hospodářských dohod mezi všemi státy Malé dohody spolu s Rakouskem

⁹⁷ Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 88–94.

⁹⁸ Tamtéž, s. 121.

⁹⁹ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 197–198.

a Maďarskem. Tím vznikne potřebné nové hospodářské a finanční prostředí, které bude schopno bojovat proti bolševismu, snahám o obnovení pangermánské Mitteleuropy a ukončí iluze o propagované „*dunajské federaci*“. Ta podle Beneše nebyla nyní ve střední Evropě životaschopná, poněvadž za současných mezinárodních poměrů by se nenašla ani ta nejmenší chuť jednotlivých států vzdát se absolutní nezávislosti a vejít se svými sousedy do takového svazku. Beneš vysvětluje, že je to idea vycházející z představ západních myslitelů, kteří neznají skutečné středoevropské poměry.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s., s. 105–109.

6 VIZE STŘEDNÍ EVROPY

Hlavní společnou zásadou integračních plánů v regionu střední Evropy bylo vybudování jejího funkčního uceleného hospodářského systému. Středoevropské projekty byly většinou zaměřeny proti úzkému chápání středoevropského území, kam se řadilo pouze Československo, Rakousko a Maďarsko a zároveň proti německému přístupu Mitteleuropy pod mocenským postavením Německa, o němž jsem se již ve své práci zmínila. Středoevropané si uvědomovali nezbytnost znovu vystavět fungující středoevropský hospodářský trh, jenž by měl nejlépe dospět až k celní unii a ta by se podle mnohých měla následně stát základem celoevropského sjednocování. Pokud jde o politickou formu integrace, byly možnosti k její reálné funkčnosti zejména zpočátku ve dvacátých letech v daném prostoru považovány spíše za nepřijatelné, a to zvláště v podobě, která by znamenala omezení absolutní svrchovanosti jednotlivých národů. Proto byly prosazovány spíše jen dílčí politické dohody na základě dvoustranných smluvních ujednání.

V regionu střední Evropy působil mimo jiné rovněž nejproslulejší integrační proud hraběte Richarda N. Coudenhove-Kalergiho, který podněcoval společnost k evropskému sjednocujícímu úsilí. Jeho snahy a návrhy jsem představila již v kapitole nejvýznamnějších evropských projektů, k nimž se koncept bezpochyby řadí.

V oblasti středoevropské kooperační iniciativy se dále významně angažoval Elemér Hantos, jehož přínos zatím nebyl podle historika Miroslava Jeřábka dostatečně oceněn a zpracován, zejména protože byl prozatím posuzován ve stínu Coudenhove-Kalergiho. Podle Jeřábka nevycházelo Hantosovo úsilí pouze z hospodářské aktivity, která mu je výlučně přisuzována jakožto ekonomickému odborníkovi, ale rovněž z okruhu kulturní středoevropské spojitosti, poněvadž se zabýval „*kulturním dědictvím střední Evropy*“. Touto svojí činností započal podle

Jeřábka Hantos s „*hnutím za středoevropské hospodářské a kulturní sblížení*“.¹⁰¹

Středoevropské hnutí si vybuodovalo též svou důležitou nevládní institucionální oporu. Ve Vídni byl roku 1925 založen spolek „*Mitteleuropäischer Wirtschaftstag*“¹⁰² a později také jeho stabilní odbočka v Budapešti. V Čechách byl vytvořen na jeho podnět „*Československý komitét pro středoevropskou hospodářskou součinnost* v Praze“.

Pro přílišnou německou orientaci vídeňského sdružení byl v roce 1929 založen ve Vídni nový „*Mitteleuropa-Institut für Förderung der wirtschaftlichen und kulturellen Annäherungen*“¹⁰³. V Čechách vznikl v Brně společník vídeňského ústavu se stejným počestěným názvem, jehož předsedou se stal František Weyr, o němž jsem již psala výše v přehledu integračních návrhů.

Aktivním propagátorem a nejdůležitější osobností, jež stála za vznikem obou typů organizací, byl Elemér Hantos. V brněnské i pražské instituci se angažovali všichni významní čeští představitelé středoevropské ideje, ať to byli nejvlivnější průmyslníci, vzdělanci a reprezentanti vysokých škol, tedy například průmyslníci Hans Tugendhat a Fritz Jellinek, nebo již zmínění: Rudolf Hotowetz, Václav Schuster a samozřejmě Milan Hodža.

V následujících podkapitolách se chystám blíže prezentovat jednotlivé úvahy a projekty dvou nejvýznamnějších představitelů středoevropské ideje, kterými jsou Elemér Hantos a Milan Hodža a rovněž dvou známých československých reprezentantů evropských myšlenek Rudolfa Hotowetze a Jaromíra Nečase.

¹⁰¹ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 9–15.

¹⁰² V českém překladu: Středoevropský hospodářský sněm.

¹⁰³ V českém překladu: Středoevropský ústav pro podporu hospodářského a kulturního sblížení.

6.1 Elemér Hantos

Největším propagátorem ideje střeoevropské hospodářské a kulturní kooperace byl ve dvacátých a třicátých letech budapeštský profesor ekonomie Elemér Hantos. Jeho důležitý přínos bychom podle odborné literatury neměli hledat v originalitě jeho integračních podkladů, ale je třeba ho spatřovat právě v agitační činnosti za vzájemné mezinárodní sblížení států střední Evropy, čímž se zasloužil o vznik tzv. střeoevropského hnutí.

Goněc dává Hantosovy návrhy do souvislosti s kompilací myšlenek *„příslušníků ještě staré vlny konceptů Grossraumwirtschaft z předešlého století a starých uherských ekonomů sedmdesátých let 19. století“*.¹⁰⁴ Hantos se zasazoval o potřebné hospodářské spojenectví mezi státy Podunají, konkrétně mezi Rakouskem, Maďarskem, Československem, Rumunskem a Jugoslávií, které si tak mohou zlepšit svou ekonomickou situaci, vytvořit si vlastní hospodářskou samostatnost a stát se konkurenčně schopnými vůči evropským velmocím, zejména vůči Německu. S Německem a Francií by měl přítom podunajský spolek hospodářsky spolupracovat. Důležitými prostředky, kterými mají docílit země Podunají hospodářské jednoty, jsou: *„sjednocení cen agrární produkce a cen surovin“*, zavedení *„jednotného systému preferenčních cel“* a také zlepšit společnou komunikační dopravní síť železniční, silniční i plavební.¹⁰⁵ Poměrům ve střední Evropě by nejlépe pomohlo *„obchodně-politické sblížení“* jejích států, které by mohlo vystupovat jako jádro k následnému ekonomickému spojení celé Evropy.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 126.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 126–127.

¹⁰⁶ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: střeoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 61.

Jak jsem již poznamenala v úvodu šesté kapitoly, nezabýval se Hantos pouze střeoevropskou ekonomickou problematikou, ale viděl v prostoru střední Evropy také samostatnou kulturní jednotnost. Prosazoval mezinárodní kulturní spolupráci, jež podle něj může významně podpořit střeoevropskou hospodářskou unii. Národy se musejí vzájemně kulturně poznávat z hlediska jejich historie, literatury, umění i jazykové vybavenosti. Této úlohy by se měly ujmout „*Ústavy střední Evropy*“ zřizované ve všech jejích státech a také pomoc ve vzdělávacích strukturách států, nejlépe „*výměnou profesorů a studentů*“.¹⁰⁷ Existuje ještě jeden důležitý aspekt, který by podle Hantose napomohl ke zlepšení střeoevropských poměrů. V oblasti komunikace mezi národy hlásal „*rovnoprávnost všech řečí, ras a národností uvnitř hranic různých států*“.¹⁰⁸

6.1.1 Kulturní a hospodářský problém ve střední Evropě

Kulturní a hospodářské provázanosti střední Evropy se Hantos věnoval ve své nejznámější publikaci „*Das Kulturproblem in Mitteleuropa*“, v českém překladu *Kulturní problém ve střední Evropě*, jež byla vydána v roce 1926. Kniha shrnuje Hantosovy základní myšlenky týkající se problematické ekonomické a kulturní situace ve střední Evropě, i když od ní nemůžeme očekávat žádný propracovaný projekt s návrhem, jak docílit střeoevropské jednoty.

Hantos byl přesvědčen, že současnou problematickou hospodářskou situací ve střední Evropě je třeba řešit v souvislosti s jejím společným kulturním odkazem, který vychází z propojené historie střeoevropských národů. Poválečnou střední Evropu přitom podle něj

¹⁰⁷ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: střeoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 61–62.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 49.

provází období kulturní krize, jejíž důvody se musejí hledat v jejich kulturních, finančních a národních politikách.¹⁰⁹

Na počátku své knihy autor předkládá významný kulturní odkaz středoevropské oblasti (jakým bylo například: vynalezení knihtisku, počátek reformací a vznik protestantismu, nebo důležité novověké reformy osvícenského absolutismu), díky němuž vlastně mohla vzniknout osobitá evropská kultura obecně.¹¹⁰ Růst kultury přitom Hantos přímo spojuje s finanční otázkou států, a proto současný kulturní propad ve střední Evropě dává za vinu hlavně světové válce, která může za finanční potíže států a jejich hospodářské problémy.¹¹¹ Zároveň s probíhajícím kulturním poklesem podle něj souvisí i morální úpadek společnosti, z čehož plynou taktéž celkové sociální a společenské problémy, a proto nabádal k lepšímu zpřístupnění kultury lidem. Tuto celkovou společenskou krizi lze řešit právě skrze šíření kulturních prvků a vzděláváním všech vrstev obyvatelstva jednotlivých zemí.¹¹²

Dále nabádal ke vzájemné pomoci a spojení jednotlivých národních kultur střední Evropy a k potlačení přehnaných nacionalistických a rasových nálad. K těmto nápravným krokům mají napomoci „*nezávislé duchovní prvky*“ jako akademie a univerzity a především vznik nezávislé, nepolitické organizace „*Institutu pro střední Evropu*“.¹¹³ Hlavním úkolem institutu má být vědecká, výzkumná, vzdělávací a publikační činnost v kulturním a hospodářském okruhu středoevropského regionu. Ve své knize se autor věnuje správě a chodu tohoto středoevropského institutu velmi podrobně a vypracoval jeho konkrétní řád. Pobočky organizace mají vzniknout ve všech hlavních městech států středoevropského regionu,

¹⁰⁹ Hantos, Elemér. *Das Kulturproblem in Mitteleuropa*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1926. 46 s., s. 3.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 13–15.

¹¹¹ Tamtéž, s. 18–19.

¹¹² Tamtéž, s. 22–23.

¹¹³ Tamtéž, s. 29–31.

kam zařadil: Bělehrad, Berlín, Budapešť, Bukurešť, Prahu, Varšavu a Vídeň.¹¹⁴

V poslední části své knihy autor vysvětluje ekonomickou potřebu hospodářského sjednocení střední Evropy. Objasňuje, že současný poměr mezi jednotlivými nezávislými a nespolupracujícími státy je nevhodný. K obnovení prosperujícího hospodářství je třeba odstranit neúměrná cla, zákazy a pasová omezení.¹¹⁵ Hospodářské sloučení přitom považuje za nevyhnutelné. To se poté může stát spojovacím článkem nebo předstupněm k pevnějšímu spojení politickému. Za příklad z historie uvádí ekonomicky prosperující německou říši a bývalé Rakousko-Uhersko.¹¹⁶

6.1.2 Hantosova veřejná aktivita

Hantosova veřejná působnost byla založena především na jeho vlastní přednáškové aktivitě a snaze budovat pomocné střeoevropské organizace zejména v hlavních městech střední Evropy a jejich prostřednictvím šířit střeoevropskou ideu.

Svou vizi začal Hantos plnit tím, že podnikl a organizoval založení nevládní, nadnárodní instituce „*Mitteleuropäischer Wirtschaftstag*“ ve Vídni v roce 1925, o které jsem se již zmínila. Vznikla jako volný spolek ekonomů. Její zrod umožnil zejména pomocí finanční podpory známý rakouský obchodník Julius Meinl. Sněm složený z národohospodářů a politiků z Rakouska, Maďarska, Československa, Německa a později i Británie a Francie se stal základnou pro hledání způsobu, jakým by bylo

¹¹⁴ Hantos, Elemér. *Das Kulturproblem in Metteleuropa*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1926. 46 s., s. 36–37.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 43.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 40–41.

možno docílit střeoevropské hospodářské ideje.¹¹⁷ V roce 1927 předložil spolek mezinárodní hospodářské konferenci v Ženevě Hantosovo memorandum, jež obsahovalo jeho základní sjednocující hospodářské požadavky jako „zřízení pásma preferenčních cel, sjednocení železnic a pošt, svobodná plavba po Dunaji a zavedení jednotné měny“ ve střední Evropě.¹¹⁸ Avšak kvůli německé dominanci, jež se ve spolku později prosadila, zjistil Hantos, že se jeho dunajská hospodářská koncepce tvořená z nástupnických států Rakousko-Uherska neshoduje s ideou většiny členů spolku, kteří upřednostňovali založení celní unie střední Evropy i s Německem a Francií, proti čemuž Hantos vystupoval.¹¹⁹

Proto Hantos v roce 1929 založil ve Vídni nový nepolitický institut hospodářského a kulturního zaměření bez německého vlivu, jenž dostal název „*Mittleuropa-Institut für Förderung der wirtschaftlichen und kulturellen Annäherungen*“. O něm jsem rovněž psala již výše. Sdružení pokládalo za hlavní úkol prosazovat kulturní a hospodářské sblížení bývalých zemí Rakousko-Uherska v první řadě pomocí jednotné hospodářské soustavy podunajských zemí. Dalším cílem bylo zřizování partnerských institucí ve významných městech po celém střeoevropském prostoru, tedy zejména v Budapešti, Bukurešti, Bělehradě, Berlíně, Praze a Varšavě. Úsilí spolku přímo vycházelo z programového plánu Eleméra Hantose. Organizace oficiálně vystupovala jako hospodářské a kulturní nepolitické sdružení. Jejími členy se stali především rakouští ekonomové, politici i vzdělanci.¹²⁰

V září roku 1931 prezentoval Hantos před Evropskou studijní komisí Společnosti národů svůj propracovaný návrh „*průmyslové, agrární*

¹¹⁷ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: střeoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídni a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 25–26.

¹¹⁸ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 128.

¹¹⁹ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: střeoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídni a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 27–29.

¹²⁰ Tamtéž, s. 57–59.

a dopravně technické organizace střední Evropy“. Podle Miroslava Jeřábka „Tento projekt představoval vrchol jeho snah na oficiální politické úrovni.“, setkal se ovšem s rozporuplným ohlasem.¹²¹ Hantos boj za svou ideu neztrácel nadále ani během 30 let, kdy se také snažil intenzivně spolupracovat s panevropským hnutím Coudenhove-Kalergiho a vystupoval na panevropských konferencích.¹²² Avšak vlivem ustavičně se zhoršující ekonomické situace v Evropě a následných událostí v Německu byly podmínky pro šíření středoevropské myšlenky spíše stále méně příznivé. Nakonec během let 1938 až 1939 musely být všechny aktivity vystupující za středoevropské sblížení ukončeny. Elemér Hantos zemřel v roce 1942 v Budapešti.¹²³

Hantos dokázal během své působnosti zřídit středoevropské instituty ve Vídni, Budapešti, Brně a také pobočku v Ženevě.¹²⁴ Nepodařilo se mu tedy splnit zcela svou vizi a rozšířit tuto organizaci po celém středoevropském prostoru v jeho širším pojetí. Z této jeho aktivity vychází hlavní Hantosův přínos v oblasti meziválečných integračních snah, jež je evidentní zejména v jeho přednášející, publikační, organizátorské a propagační působnosti, která prosazovala ideje středoevropské hospodářské a kulturní spolupráce po celém středoevropském regionu prostřednictvím zřizovaných institutů. Tato jeho vytrvalá činnost se zasloužila o vznik tzv. středoevropského hnutí. Je to záměr, který vyplývá již z jeho vydané publikace, což dokazuje Hantosovo přesvědčení o důležitosti a přínosu plánu pro řešení nové situace v regionu střední Evropy.

¹²¹ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídni a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 143–144.

¹²² Tamtéž, s. 187.

¹²³ Tamtéž, s. 221–222.

¹²⁴ Tamtéž, s. 167.

6.2 Milan Hodža

Významným bojovníkem za sjednocující se střední Evropu jako dílčího kroku k celoevropské jednotě byl na oficiální střeoevropské politické půdě proslulý československý politik, představitel několika ministerských křesel a také premiér v letech 1935–1938, Milan Hodža. Po celou dobu své poválečné politické působnosti se snažil stát se ministrem zahraničí a často vystupoval v rozporu s myšlenkami Eduarda Beneše, obzvláště proti jeho slovanské politice. Seskupení Malé dohody bylo podle něj nedostačující a pokoušel se o její rozšiřování.¹²⁵ V letech 1936–1937 došlo podle Hodži k první etapě, jež se přiblížila jeho cíli „*Dunajského plánu*“, který se zakládal na ekonomické spolupráci podunajských zemí, jež by měly dospět k celní unii a společné měně, viz také pátá kapitola. Konečnou fází jejich integračního procesu měla být federace. Federalizovaná střední Evropa je, jak píše Hodža, nutný způsob řešení jejího poválečného uspořádání, jenž umožní uchovat jednotlivým státům jejich národní a individuální práva ve jménu jejich svobody prostřednictvím „*mezinárodního porozumění a demokratického ducha*“.¹²⁶

Své odborné návrhy a myšlenky publikoval v mnohých politologických studiích a člancích, které shrnul v několika svazcích pod názvem „*Články, řeči, štúdie*“. Jeho nejdůležitější publikací z oblasti střeoevropské kooperace je však kniha, která byla poprvé vydaná v roce 1942 v anglickém originále pod názvem „*Federation in Central Europe. Reflections and Reminiscence*“, kdy byl Hodža v anglickém exilu. Dnes již existuje spis ve slovenském překladu pod názvem „*Federácia v strednej Európe a iné štúdie*“. V této podobě je původní Hodžův spis doplněn také o další Hodžovy texty související s jeho působením. V knize autor vyjádřil své myšlenky a návrhy na střeoevropský integrační proces

¹²⁵ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 26.

¹²⁶ Tamtéž, s. 68–69.

v jeho globálním pojetí, týkající se historické, politicko-bezpečnostní, hospodářské i národnostní problematiky tehdejší střední Evropy z pohledu jejího současníka.

Hodža usiloval o ekonomicko-politické sjednocení střední Evropy, jež se mohlo následně do budoucna stát základem k postupné dlouhodobé integraci celé Evropy. Podle něj nelze spojit celou Evropu jednorázově, ale musí se nejprve utvořit několik menších lokálních seskupení. Sjednocování má přitom započít u těch států a jejich oblastí, které mají na základě dlouhodobého historického vývoje podobný sociální nebo ekonomický systém a jsou si historicky a kulturně blízké, a tudíž mají příznivé hospodářsko-politické podmínky, a tím reálné dispozice pro vzájemné spojení. To nazývá Hodža jako „*mezinárodní regionalismus*“.¹²⁷ Hlavní podmínku pro možnost sjednocení se Evropy, viděl v ekonomické stabilizaci střední Evropy, bez níž nelze jednat na úrovni celoevropského sblížování. Na počátek prosazoval zejména snižování cel. Upevnění střední Evropy musí proběhnout v rámci „*celoevropského řešení v dimenzích světové ekonomiky*“.¹²⁸

Také celoevropská hospodářská struktura měla být podle Hodži sestavena z regionálních hospodářských celků. Nejprve bylo třeba zreorganizovat hospodářský systém střední Evropy. Navrhoval sjednotit země Podunají a zformovat „*hospodářský středoevropský blok*“, který by se až poté mohl začlenit do celoevropské hospodářské kooperace. Podle něj „*Bez hospodářské střední Evropy nebude Panevropy*“.¹²⁹ Dalším postupem by měla být celní unie ve střední Evropě a nakonec zavedení politického spojení na principu federace. K postupu reorganizace

¹²⁷ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 38.

¹²⁸ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 199–203.

¹²⁹ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 42–44.

hospodářského systému doporučoval zřízení pomocného nadnárodního úřadu „*orgán praktické akce*“, jenž by, jak vypovídá název, reflektoval praktický dopad teoretických návrhů na ekonomiku. Hodža se snažil svou koncepci pojímat komplexně a zabýval se jak problematikou právní, tak administrativní.¹³⁰

6.2.1 Střední Evropa v myšlenkách Milana Hodži

Milan Hodža chápal středoevropský prostor jednotlivých národů v jejich kulturně-politické spojitosti, jejichž úkolem je sjednotit se v nadnárodní celek, který se tím stane rovnocenným partnerem k ostatním evropským celkům. Upozorňoval ale, že snaha ke sloučení musí být patrná z vnitřního svobodného rozhodnutí středoevropských států, jinak nemá šanci na úspěch.¹³¹ Střední Evropu vymezil jako blok geograficky střední a jihovýchodní Evropy mezi Německem až Ruskem. Určil ji jako „*středoevropský koridor*“, jenž se táhne od Visly, přes Moravu a Váh, dále kolem Dunaje, srbské Velké Moravy až k Vardaru, tedy od Polska až k Řecku. Tato oblast má podle něj svůj „*civilizačně-organizační význam*“, jenž je pokračováním západoevropské civilizace.¹³²

Po světové válce docházelo k politické a mravní stabilizaci střední Evropy a k upevňování její demokracie. Hodža jednoznačně vyčleňoval z objektivních a politických důvodů ze střední Evropy Německo, které k ní nepatří „*ani zeměpisně, ani civilizačně*“. Jeho středoevropskou úlohu a sousedství s Ruskem totiž převzalo konsolidované Polsko. Německo se tedy stalo již částí západní Evropy a hranice Ruska znamenají počátek Východu. Jeho cílem nebyla jednotná střední Evropa pouze jako obranný mechanismus vůči středoevropské rozpínavosti Německa, ale naopak

¹³⁰ Goñec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 204–206.

¹³¹ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6.

¹³² Tamtéž, s. 45.

viděl v ucelené střední Evropě rovnocenného partnera Německa jako jejího základního hospodářského spolupracovníka. Pokud by ale nedošlo k jejímu sjednocení, varoval Hodža před pozicí středoevropských národů mezi německou a ruskou rivalitou. Ke střední Evropě Hodža řadil bezpochyby i Rumunsko, Jugoslávii a Bulharsko. Střední Evropu označil za důležitý spojovací článek mezi západní a východní civilizací, který si vytvořil vlastní středoevropskou civilizaci, a ta se stala novým doplňkem kultury evropské.¹³³

Milan Hodža také patřil k nejvýznamnějším reprezentantům středoevropského hnutí a působil ve zřízených středoevropských ústavech. V roce 1931 proběhla v Brněnském ústavu jeho podstatná přednáška týkající se středoevropské problematiky, již Hodža nazval „*Československo a střední Evropa*“.¹³⁴ V přednášce vyjádřil své základní představy o střední Evropě a podal v ní středoevropskou geopolitickou charakteristiku, již jsem nastínila v předešlém odstavci. Hodža klade v přednášce důraz na myšlenku, že střední Evropa musí existovat jen na demokratických zásadách bez německé nebo jiné nadvlády, ale zároveň varoval před idejemi, jež staví středoevropský prostor na principu mobilizace proti Německu. Jednotná a hospodářsky upevněná střední Evropa má naopak vystupovat jako německý společník se vzájemně rovnými vztahy.¹³⁵

Za nejdůležitějšího organizátora střední Evropy považoval stejně jako Beneš Československo, které je nejschopnější vypořádat se s problémy střední Evropy jako jediný finančně nezávislý, technicky a administrativně vyspělý stát s dostatečně vyvinutou složkou odborníků.

¹³³ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 46–49.

¹³⁴ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 134.

¹³⁵ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 40–48.

K tomu poznamenává, že pokud by tento důležitý úkol nepřijalo demokratické Československo, tak by se ho zmocnilo aristokratické Maďarsko prostřednictvím oživení starého režimu. Evropský mír viděl aktuálně v utvoření základního mocenského seskupení Francie – Německo – nová střední Evropa. Na konci přednášky nabádal ke vzájemné spolupráci středoevropských ústavů, právních systémů, intelektuálů a sociálních institucí.¹³⁶

6.2.2 Federalizovaná střední Evropa

Ve své knize *Federace ve střední Evropě* popisuje Hodža také důkladně svůj návrh o tom, jak by měla vypadat federace ve střední Evropě. Vysvětluje její překážky a podává návrhy, jak je přemoci.

Za důležitého a obecného nepřítele federace a demokratických principů vůbec, označil autor nacionalismus, jenž se meziválečnou střední Evropou jen šířil. Skutečný současný problém však spatřoval Hodža v neochotě jednotlivých národů omezit svou absolutní suverenitu. Zde doporučuje rozumným demokratům přijmout opatření k omezení naprosté nezávislosti, což by mohlo ochránit jejich národní existenci. Pokud jde o středoevropský nacionalismus, byl podle Hodži spojen ve všech jeho státech kromě Rakouska a Maďarska s demokracií, protože se s ní zde vyvíjely současně vedle sebe jako obranné reakce proti svým uzurpátorům. Proto byla podle jeho slov střední Evropa připravenější na demokracii, než například Německo, kde sílí agresivní nacionalismus a musí se dohlížet na jeho výbojnost. Hodža propagoval názor, že jedině federace může napomoci malým a středním středoevropským zemím k jejich stabilitě, bezpečnosti a rovnosti vůči velkým evropským mocnostem, což se nepodařilo zajistit versailleskému systému, který nezaručuje ani jejich svobodu. Středoevropané by proto měli omezit své

¹³⁶ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 51–52.

nacionalistické orientace, začít více spolupracovat a zabránit tomu, aby se stali obětí moci chtivé politiky nějaké velké mocnosti, jako tomu bylo za Rakousko-Uherska.¹³⁷

Federace musí být podle Hodži založena na dobrovolném rozhodnutí svrchovaných států, jejichž samozřejmostí by měla být také ekonomická spojitost. V této situaci považuje Hodža omezení suverenity národa v zájmu vlastní bezpečnosti za rozumnější, než existovat neustále nezávisle, ale ve strachu z nebezpečí. Ve svém díle podal Hodža konkrétní návrh ústavy středoevropské federace, která má reflektovat osobité historické, ekonomické a psychologické okolnosti tohoto regionu, a proto musí být jedinečná a ne převzata z jiného vzoru.¹³⁸

V čele federace má působit „*federální prezident*“, kterého má zvolit „*konference ministerských předsedů jednotlivých států*“. Ten dále jmenuje „*federálního kancléře*“, jenž má spravovat a vézt federální vládu a členy vlády. Federální kancléř navrhne federální ministry, které má poté jmenovat federální prezident. Zásadou Hodžovy federace je celní unie, společná měna, obrana i mezinárodní politika. Federální vláda má spravovat devět oblastí, jež budou společné všem státům, a to: finance; mezinárodní obchod; zahraniční politiku a diplomacii; obranu; pošty a spoje; vzdušnou dopravu; vodní dopravu; spravedlnost a také vzájemnou kooperaci. Dále má ve federaci působit „*federální kongres*“, jenž má za úkol spravovat rozpočet federální vlády a federální zákonodárství. Federální kongres tedy sestaví federální ústavu, kterou musí poté schválit parlamenty jednotlivých států. Členové federace by si měli zvolit oficiální jazyk federace, který by měli postupně její zaměstnanci ovládat. Hodža upozorňuje, že se jedná pouze o základní návrh ústavy

¹³⁷ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 219–222.

¹³⁸ Tamtéž, s. 226–232.

federace, její detaily a systém federálního zákonodárství musí být dopracován.¹³⁹

Podle představ Milana Hodži je federace ve střední Evropě jediný nevyhnutelný způsob spojení jejích států, jenž je schopný uchránit „*principy národních i individuálních práv a uspořádání svobodného života*“. Takové sloučení umožní vytvořit funkční středoevropský prostor, z jehož základu může vyrůst „*nová Evropa*“ a zaručit tak evropský mír a bezpečí.¹⁴⁰

Hodža se snažil své myšlenky aktivně prosazovat, vystupoval s nimi na konferencích i politických zasedáních, ovšem až ve druhé polovině třicátých let začala koncepce tehdejšího předsedy československé vlády týkající se středoevropského hospodářského sjednocování slavit úspěch na půdě oficiální politiky.¹⁴¹ Již jsem uváděla v páté kapitole v rámci Malé dohody, že na počátku roku 1936 inicioval Hodža důležitá mezinárodní diplomatická jednání týkající se hospodářské spolupráce podunajských zemí. Nejprve se setkal s pozitivním přístupem rakouského kancléře, poté jednal ve Francii, kde se shledal s kladným ohlasem, dále v Jugoslávii, poté na zasedání Hospodářské rady Malé dohody a rovněž zpravil o svých plánech Benita Mussoliniho. Avšak výrazným odpůrcem Hodžových návrhů se stalo Německo a Maďarsko, které zastavily další rozšiřování středoevropského hospodářského plánu. Hodža se ještě pokusil obnovit jednání o středoevropské hospodářské spolupráci na jaře roku 1937. Po optimisticky laděném jednání v Anglii dosáhl schválení návrhu Radou Malé dohody, ale bohužel s odmítavým stanoviskem Itálie a Německa opět nemohl pokračovat ve svém úsilí dál.¹⁴² I přes veškeré

¹³⁹ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 233–236.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 68.

¹⁴¹ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 199.

¹⁴² Tamtéž, s. 216–217.

neúspěchy se pokoušel prosazovat středoevropské myšlenky až do roku 1938, ale po Mnichovu emigroval přes Švýcarsko a Francii do Británie a nakonec do USA, kde také v roce 1944 zemřel.

Historický odkaz Milana Hodži v procesu evropské integrace je třeba hledat obzvlášť v jeho aktivní propagátorské činnosti na poli oficiální politické diplomacie. Jeho ucelený koncept tvoří velmi významný akt v dané problematice, jenž se zdá být poučným a inspirativním pro jeho následovníky. Vladimír Goňec označil Hodžův Dunajský plán za průkopnický a za ukázkou dílčí integrace.¹⁴³ Zároveň vyzdvihuje Hodžovu koncepci z pohledu její systematičnosti a rovněž díky jejímu strukturovanému, analyticko-syntetickému a kulturněhistorickému postupu, který předbíhá evropské integrační aktivity politiků z počátku padesátých let.¹⁴⁴

Hodža působil jako uznávaný politik již v období habsburské monarchie a už v těchto dobách se středoevropskou problematikou zabýval. Podává proto ucelený pohled na střední Evropu v jejích historických souvislostech a díky svým dlouholetým politickým zkušenostem předkládá ve své knize návrhy na možná východiska z nejisté poválečné situace. Na začátku své Federace ve střední Evropě se zamýšlí nad středoevropskou situací a upozorňuje, že válečné události vycházející ze střední Evropy dokazují, že jejím zemím zaručí bezpečnost jen jejich vzájemné porozumění a spolupráce, přičemž „*neochota spolupracovat se jim stala osudnou*“.¹⁴⁵

¹⁴³ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 208.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 199.

¹⁴⁵ Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6, s. 65.

6.3 Úvahy československých představitelů Rudolfa Hotowetze a Jaromíra Nečase

Na konec této kapitoly jsem se rozhodla představit kromě nejvýznamnějších zástupců středoevropské ideje také dva představitele středoevropských a proevropských myšlenek působících v Československu nejen na politické, ale i veřejné půdě, politiky Rudolfa Hotowetze a Jaromíra Nečase. Oba patří mezi zastánce ideje Spojených států evropských, avšak Hotowetz se intenzivněji soustřeďuje na problematiku středoevropskou z hospodářského pohledu.

6.3.1 Rudolf Hotowetz

Další osobností, jež propagovala středoevropské sblížení, a to předně z hospodářského pojetí, byl významný československý ekonom a politik Rudolf Hotowetz. Své představy týkající se spolupráce evropských států shrnul v přednášce pro Českou národohospodářskou společnost pod názvem „*Hospodářské sblížení evropských států*“, jež byla v roce 1926 vydána tiskem.

Svůj projekt „*hospodářských Spojených států evropských*“ vytvořil již počátkem dvacátých let. Rovněž se stal členem Coudenhove-Kalergiho propagačních aktivit hned v jeho počátcích a v rámci panevropského hnutí prosazoval plán k „*hospodářské Panevropě*“.¹⁴⁶

Hlavní problematikou, kterou se zabýval, byla hospodářská krize ve střední Evropě. Jejím řešením se měla stát prozatím nejpříjemnější a přitom nevyhnutelná cesta celní unie středoevropských států, nebo alespoň snížení preferenčních cel. Ve své přednášce detailně rozebírá československou zemědělskou a průmyslovou nedostatečnost, která začíná být rokem 1925 již dosti problematičtější. Je proto podle Hotowetze

¹⁴⁶ Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5, s. 211.

důležité, aby začalo Československo obchodovat především se svými sousedy, a pomohlo tím nejen svým obchodním podmínkám. Důrazně nabádá k tomu, že jediným východiskem ze stále se zhoršující československé ekonomické situace je „úzké hospodářské sblížení se střední a východní Evropou“.¹⁴⁷

To samé vztahoval Hotowetz rovněž k celoevropskému ekonomickému problému. Poválečnou Evropu označil za zchudlou a zadluženou, bez respektu ostatního světa. Proto se musí politicky i hospodářsky reorganizovat, aby se nedostala pod nadvládu svých věřitelů, z nichž za nejobávanějšího považuje průmyslového velikána, Spojené státy americké.¹⁴⁸ Z tohoto důvodu je nutné, aby začala Evropa hospodářsky spolupracovat, v čemž nespátřuje žádné obtíže. Následně, poté, co dozraje čas, se zasazuje o budování postupné cesty až k „*hospodářsky Spojeným státům evropským*“. Jejich jádrem se mají ovšem prvotně stát „*hospodářsky Spojené státy nástupnické*“ (konkrétně Československo, Polsko, Rumunsko, Jugoslávie, Rakousko a Maďarsko), jejichž realizaci nebrání podle autora politické ani hospodářské podmínky. Sám píše, že toto řešení navrhoval již bezprostředně po válce, ale byl za to pouze kritizován a osočován, že se snaží o vzkříšení habsburské monarchie. Za hospodářský příklad považoval prosperující bezcelní Británii a celně unifikované Spojené státy americké.¹⁴⁹

Za současných podmínek na konci dvacátých let se mohla podle Hotowetze Evropa spojovat zatím jen hospodářsky. Až poté, co by se sjednotila střední Evropa, mohly by se začít vytvářet další regionální federace, až by se postupně dospělo k myšlence celoevropské federace,

¹⁴⁷ Hotowetz, Rudolf. *Hospodářské sblížení evropských států*. V Praze: Česká národohospodářská společnost, 1926. 18 s. Sbíрка přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností; v období 1925–1926, IX., s. 3–8.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 11–12.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 16–17.

do níž by mělo být začleněno i Rusko, avšak bez Británie, která podle něj nemá zájem na těsnějším sblížení s evropským kontinentem.¹⁵⁰

6.3.2 Jaromír Nečas

O evropskou tematiku se v československém prostředí kromě jiných zajímal také politik, sociální demokrat, publicista a ekonom Jaromír Nečas. Ten své evropské myšlenky vydal knižně pod názvem „*Spojené státy evropské*“. Jedná se o rozsáhlé dílo, ve kterém nepřichází Nečas s žádnou vlastní integrační koncepcí, ale vyjadřuje své myšlenky a postřehy k evropskému poválečnému vývoji a jeho hospodářským poměrům. Pokouší se též o charakteristiku a recenzi soudobých evropských projektů. Celou problematiku zasazuje do sociálnědemokratického pohledu, jakožto představitel sociální demokracie.

Nečas stejně jako Hotowetz vnímal velmi negativně poválečné evropské zadlužení vůči Spojeným státům americkým a věnoval ve své knize část analýze neprosperující evropské ekonomiky, která má nabádat evropské státy k jejich vzájemné spolupráci. Zároveň podával důkazy o obchodní, průmyslové a zejména sociálně-pracovněprávní vyspělosti Spojených států amerických, z nichž by si měli Evropané brát příklad.¹⁵¹

Tím, že se po světové válce ocitla Evropa ve vážné hospodářské i kulturní krizi, obrátili se Evropané přirozeně ke vzkvétající Americe jako ke svému vzoru. Podle Nečase se utvořily dva hlavní proudy evropské ideje. „*Spojené státy evropské*“, jež jsou propagovány podle vzoru „*Spojených států severoamerických*“, představující zejména vzor

¹⁵⁰ Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: střeoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2, s. 111–114.

¹⁵¹ Nečas, Jaromír. *Spojené státy evropské*. Praha: ČIN - tisk. a nakl. družstvo českosl. legionářů, 1926. 219 s. Program: knihovny zásadních a živých otázek, Sv. 4, s. 18–45.

z hospodářského pohledu a „*Panevropa*“ nesoucí se podle vzoru „*Panameriky*“, která znázorňuje vzor hlavně politický.¹⁵²

Spojené státy evropské podle Nečas nejsou žádnou novou myšlenkou. S jejich návrhem přišel již Jiří z Poděbrad, ale až vlivem světové války se dostávají do popředí evropské politiky. Zvláštní pozornost se jim při tom dostává od sociálních demokratů již od působnosti Marxe.¹⁵³

Pokud se jedná o Coudenhove-Kalergiho Panevropu, za její velký nedostatek považoval Nečas její vylučování Británie a Ruska z Evropy. Výrazně tento krok kritizoval. Z tohoto důvodu nemůže být řeč o Panevropě jako o federaci států evropských, nýbrž jen o „*bloku kontinentální Západní a Střední Evropy až po hranice Ruska*“.¹⁵⁴ Obzvláště kriticky vystupuje ve svém díle proti vyřazování Británie z Evropy. Podle něj je to země po staletí těsně spojená s Evropou kulturně i hospodářsky. Hospodářsky by tento plán měl velmi negativní dopad na Evropu, jež by si měla nejen v ekonomice a obchodu brát naopak z Británie příklad. Stejně tak Rusko je s Evropou již tak hospodářsky a kulturně svázané, že bez něj Spojené státy evropské nemohou fungovat.¹⁵⁵

Ve Společnosti národů viděl Nečas nástroj, skrze něhož by bylo možné docílit ideje Spojených států evropských, a to pouze v případě, že do ní vstoupí také Rusko a Německo, čímž dojde k velkému posunu vpřed světovému míru.¹⁵⁶ Důležitým krokem kupředu by bylo také snižování a omezování cel a umožnění mezinárodního svobodného obchodu. Je

¹⁵² Nečas, Jaromír. *Spojené státy evropské*. Praha: ČIN - tisk. a nakl. družstvo českosl. legionářů, 1926. 219 s. Program: knihovny zásadních a živých otázek, Sv. 4, s. 14–18.

¹⁵³ Tamtéž, s. 7–13.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 46.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 60–71.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 126.

třeba zavést světovou regulaci výroby a distribuce a odstranit vzájemné mezistátní ekonomické bariéry.¹⁵⁷

Spojené státy evropské by se mohly stát podle autora dále spojovacím článkem k vyšší „jednotné organizaci světa“. K tomu, aby bylo možné dospět k nové Evropě, musí se ale přistoupit též k tvorbě jejího kulturního základu a „převýchově celých národů“. Bude to cesta náročná, avšak s pomocí rozumu a píle politiků, možná.¹⁵⁸

Nečas se ve svém spisu vyjádřil rovněž k Malé dohodě, již považoval za možné úspěšné východisko nových politických a hospodářských poměrů ve střední Evropě. Souhlasil s Benešem, že se jedná o první krok k výstavbě nového středoevropského systému, z něhož by se mohly vyvinout „Spojené státy střední Evropy“. Je třeba se však snažit stále o rozšiřování Malé dohody, čímž by se mohla stát skutečným garantem míru ve střední Evropě.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Nečas, Jaromír. *Spojené státy evropské*. Praha: ČIN - tisk. a nakl. družstvo českosl. legionářů, 1926. 219 s. Program: knihovny zásadních a živých otázek, Sv. 4, s. 161–162.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 182–183.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 170–172.

7 SHRnutí VYBRANÝCH MEZIVÁLEČNÝCH KONCEPCÍ

V této poslední kapitole se chystám věnovat konečnému přehledu a shrnutí vybraných důležitých myšlenek evropské a středoevropské ideje vyložených v mé diplomové práci.

Jak jsem již ukázala v části přehledu integračních návrhů, vznikaly v meziválečné etapě dvě hlavní formy konceptů podle jejich převážného zaměření, tedy plány politické a hospodářské podoby integrace. Já jsem dále rozlišila mezi celoevropskými a středoevropskými projekty. Další dělení je postížitelné z východiska politického sjednocení. Zde je možné si všimnout, že se objevovaly dva základní modely. Za prvé je to myšlenka Spojených států evropských, jež představuje těsné federativní spojení států Evropy a počítá s celní unií po vzoru Spojených států amerických, jak napovídá jejich označení. Tento směr je reprezentován jeho nejproslulejší osobností, Aristide Briandem. Druhé zaměření znázorňuje projekt Coudenhove-Kalergiho – Pan-Evropa. Panevropa zastupuje úvahy o pomalejším, postupném způsobu primárně volnější podoby spojení evropských států, zpočátku nejlépe formou nějaké konfederace. Inspiruje se spojením Panamerické unie, i když z hospodářského principu připouští rovněž vzor ve Spojených státech amerických a do vzdálené budoucnosti uvažuje také o federaci ve formě Spojených států evropských.

Jejich rozdíl ve způsobu integrace není jediný. Další důležitý vychází z formy propagace. Aristide Briand byl francouzský státník, z čehož vyplývá i jeho oficiální politické prosazování svého konceptu přímo na vládní mezinárodní scéně. Kalergi musel naopak začít šíření svých myšlenek neoficiální cestou zformováním centrální organizace Panevropské unie a zasloužit se o vznik panevropského hnutí.

Zásadní rozpor mezi koncepcí Brianda a Kalergiho plyne ze stanoviska k Británii. Kalergi zastával postoj, že by Británie do evropského svazu začleněna být neměla, za což byl nejen Briandem, ale

i dalšími zastánci Spojených států evropských důrazně kritizován. Briandovo jádro Spojených států evropských mělo být naopak utvořeno nejprve spojenectvím Francie s Německem a Británií, jež by mělo zajistit ekonomickou nezávislost Evropy vůči Spojeným státům americkým. Až poté, co by mezi nimi vznikla celní unie, mohly by k tomuto silnému základu začít přistupovat ostatní státy Evropy.

Jistý mezičlánek mezi těmito dvěma lidry evropské kooperace zastával podle mého úsudku Briandův politický kolega Édouard Herriot. Ten napomáhal Briandovi a jeho činnosti, zejména protože měl zájem na stabilizování evropských poměrů. Měl ovšem k Briandovým návrhům určité výhrady. Například upozorňoval, že zamýšlené evropské sjednocování se nemůže obejít bez omezení absolutní suverenity jednotlivých států, kterou Briand v rámci svého plánu chtěl státům garantovat. Herriot se pokoušel Briandovy plány spíše doplňovat o právní směrnice, aby jim připravil praktickou povahu. Nevyhnutelná pro něj byla podmínka vzájemné rovnosti všech. V postupu integrace se Herriot shodoval spíše s pojetím Kalergiho Panevropy. Souhlasil s názorem Kalergiho, že Evropa se má sjednocovat podle vzoru Panamerické unie postupnou cestou, na jejímž konci by měla být federace.

O něco odlišnější situace se vyvinula ve středoevropském regionu. Jistě se zde rovněž prolínaly hlavní evropské integrační modely Kalergiho a Brianda, které ovlivňovaly i středoevropany v jejich evropských představách, avšak vzniklo zde specifikum typické pouze pro střední Evropu. V tomto po válce nově uspořádaném regionu se utvořila prvotní potřeba jeho vlastní hospodářské a bezpečnostní stabilizace, což se odrazilo ve většině konceptů vycházejících z této oblasti. Jejich společnou zásadou jsou úvahy o vytvoření nového středoevropského hospodářského a politického systému. Hlavním motivem bylo, aby si státy střední Evropy vydobily vlastní hospodářskou samostatnost a staly se

konkurenčně schopnými vůči evropským velmocím a zejména vůči rozpínavosti Německa. Jejich prioritou bylo znovu vystavět fungující středoevropský hospodářský trh, jenž by měl nejlépe dospět až k celní unii, nebo dokonce k federaci států střední Evropy, která by se měla teprve poté stát základem k celoevropské integraci. Upřednostňují tedy nejprve regionální středoevropské sjednocení před celoevropským.

Tato základní kostra integračního postupu je obsažena v návrzích téměř všech představitelů středoevropské ideje, ať u Tomáše Garrigue Masaryka, Eduarda Beneše, Milana Hodži, Eleméra Hantose či Rudolfa Hotowetze. Rozdíl je patrný pouze v různých způsobech docílení žádaného stavu a u postoje, zda upřednostnit hospodářské, nebo politické principy integrace. V zásadě je pro středoevropany přednější a důležitější uspořádání ekonomických mezistátních vztahů. U středoevropských představitelů, jejichž návrhy jsou analyzovány v mé práci, nevyplýval tento sjednocující postup pouze z názorů Jaromíra Nečase, jenž nedával ve svém díle myšlenky evropské a středoevropské kooperace do vzájemné návaznosti.

Beneš jako státník upřednostňoval politické dohody před hospodářskými a za první krok k vytvoření nového politického a hospodářského systému ve střední Evropě označil vznik Malé dohody. Jeho konkrétním dalším krokem k novému středoevropskému systému mělo být utvoření vzájemných trvalých hospodářských dohod mezi všemi státy Malé dohody spolu s Rakouskem a Maďarskem. Konečnou fázi viděl v regionální středoevropské federaci. S tímto Benešovým postojem souhlasil také Jaromír Nečas, který spatřoval v Malé dohodě rovněž možné východisko nového politického a hospodářského systému ve střední Evropě, z něhož by se mohly vyvinout Spojené státy střední Evropy.

Hodža naopak preferoval ekonomické upevnění před politickým a svůj tzv. Dunajský plán zakládal na ekonomické spolupráci

podunajských zemí. Navrhoval sjednotit země Podunají a zformovat hospodářský střeoevropský blok, jenž by měl dospět nejprve k celní unii a společné měně. Dalším postupem by mělo být zavedení politického spojení a konečnou fází jejich integračního procesu by měla být federace. Zásadou Hodžovy federace byla celní unie, společná měna, obrana i mezinárodní politika. Jeho federace ve střední Evropě by měla reflektovat osobité historické, ekonomické a psychologické okolnosti tohoto regionu, a proto měla být jedinečná a ne převzata z jiného vzoru.

Hodža spolu s Benešem dále zastávali názor, že nelze spojit celou Evropu jednorázově, ale musí se nejprve utvořit vedle střeoevropského i několik dalších regionálních federativních seskupení, které až poté povedou ke smlouvě celoevropské. S tímto názorem se ztotožňoval také Rudolf Hotowetz.

Primárně hospodářské sblížení států střední Evropy prosazoval Hantos a Hotowetz. Hantos se zasazoval o potřebné hospodářské spojení mezi státy Podunají prostřednictvím sjednocení cen agrární produkce a cen surovin, zavedením jednotného systému preferenčních cel a také zlepšením společné komunikační dopravní sítě železniční, silniční i plavební.

Hotowetz propagoval nevyhnutelnou cestu celní unie střeoevropských států tak, aby vznikly hospodářsky Spojené státy nástupnické, které budou jádrem pro hospodářsky Spojené státy evropské.

8 ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo vystihnout a objasnit významné meziválečné koncepty evropské ideje, jež si získaly pozornost u soudobé skeptické společnosti a začaly je rovněž brát na vědomí odborné i politické kruhy Evropy, čímž podaly základy integraci budované po druhé světové válce, přičemž jsem se zaměřila na problematiku středoevropské ideje vycházející ze specifické oblasti střední Evropy. Tím jsem chtěla připomenout důležitý význam meziválečných plánů pro sjednocující se Evropu po druhé světové válce vycházející z jejich postavení prvních moderních evropských integračních snah. Myslím si, že jsem dostatečně přehledně a srozumitelně vyložila záměr této práce a podala jsem ucelený systém a přehled objasňující evropskou integrační aktivitu meziválečného evropského prostředí.

Má práce podává dostatek důkazů o tom, že již v první třetině dvacátého století si Evropané jasně uvědomovali nutnost dokázat se spojit a vzájemně si pomáhat. I když bezprostředně po válce by jistě nikdo nedával žádným sjednocujícím aktivitám nějakou šanci na úspěch, brzy na to si začali evropští politici uvědomovat zejména hospodářské problémy plynoucí z přísného národního rozdělení Evropy na malé společně nespolupracující státy, což se stalo podstatným problémem především ve středoevropském regionu, kde národní ekonomiky nebyly příliš soběstačné a prosperující. Začaly se proto objevovat převážně názory a úvahy o potřebné mezinárodní hospodářské kooperaci a unifikaci, a to obzvláště mezi státy střední Evropy. Druhým zásadním motivem, jenž vedl k mezinárodní spolupráci, byla potřeba zajištění evropské bezpečnosti a míru.

Úspěch je zřetelný právě ve středoevropské oblasti, kde se již brzy po válce podařilo Edvardu Benešovi vytvořit spojení států Malé dohody, které spolupracovalo, a své vzájemné vztahy postupně

upevňovalo až téměř do druhé světové války. Rovněž se v tomto regionu povedlo uzavřít několik dalších zejména hospodářských dohod.

Z mé práce je také patrné, že ve druhé polovině dvacátých let vznikla docela vysoká možnost zdaru některých evropských projektů. Největší proslulost a šanci na úspěch si získala Coudenhove-Kalergiho Pan-Evropa a Aristide Briandovy Spojené státy evropské. Vedle nich si rovněž významnou evropskou pozornost zasloužila Benešova středoevropská Malá dohoda a Hantosova propagační činnost v rámci tzv. středoevropského hnutí. Dá se předpokládat, že nová hospodářská krize, jež sužovala Evropu od počátku třicátých let, se stala zásadním důvodem, proč bylo proevropské a středoevropské myšlení opět odsunuto stranou. Poté následovalo posilování moci diktátorských režimů, zvláště v zemích střední Evropy, které začaly ohrožovat evropskou svobodu a demokracii, což zničilo jakékoliv další možnosti na šíření a upevňování bližší evropské nebo středoevropské spolupráce. Až do počátků druhé světové války se šíření evropské a středoevropské ideje nevzdávalo již jen několik málo vytrvalých představitelů. Nakonec bylo veškeré středoevropské a evropské úsilí zcela zničeno nepochopitelnou agresí nacistického Německa.

I když z našeho pohledu byly nakonec meziválečné integrační snahy a plány v souhrnu neúspěšné, nelze je považovat za zbytečné. Jejich intenzivní a vytrvalý zájem o problémy týkající se evropské jednotnosti a součinnosti si dokázal získat kladné ohlasy široké veřejnosti, ať se jednalo o univerzitní vzdělance, obchodníky či ekonomy a přes ně zapůsobil pozitivně též na politické představitele jednotlivých národů. Jejich zásadní přínos vyplývá právě ze snahy chtít něco změnit k lepšímu a nevzdávat se svým odpůrcům. Jednalo se o první reálné moderní úvahy a projekty evropské ideje, jejichž hlavním cílem byla spojená Evropa ve jménu všeobecného míru. Jejich základní náplní bylo stabilizovat nejistou hospodářskou i politickou situaci mezi jednotlivými evropskými

národy hledáním přijatelných cest vycházejících z mezinárodní vzájemné spolupráce a spolenectví pomocí moderních právních přístupů a upevňujícího se mezinárodního práva. I když se víceméně jejich realizace nesečkala s trvalým úspěchem, dokázaly tyto koncepce přispět alespoň dílčími změnami a praktickými návrhy, jejichž pozitiva mohla být po druhé světové válce využívána jako stavební základ pro rozvoj nové etapy evropského integračního úsilí. Historické dědictví těchto snah spočívá v možnosti dalšího propracování a zkvalitňování jejich zásad a doporučení.

Jejich neúspěch lze bezprostředně spatřovat v událostech předcházejících druhé světové válce, ale otázkou zůstává, proč evropské mocnosti a ostatní státy tento stav vůbec dopustily. Jednoduše je možno si představit, že kdyby se dokázaly národy spojit proti nebezpečí, které se rozvíjelo již v jeho počátcích tak, jak bylo v jejich vzájemných bezpečnostních dohodách ujednáváno, nemusely se poměry vyhrotit až k vzniku druhé světové války.

Zřejmě pocit evropanství byl v meziválečné éře ještě nedostatečný a Evropané jako jednotný národ zatím duševně nevyspělí na to, aby si dokázali vzájemně pomoci, což se však ještě ani v dnešní době podle mého názoru příliš nezměnilo. Také princip samotné demokracie, na jehož základě se dnes řeší mezinárodní vztahy, byl v meziválečné době teprve v plenkách. V současnosti prodělal integrační evropský proces velký krok kupředu, avšak ke své dokonalosti se ještě zdaleka neblíží, a proto stále zůstává otázkou, zda Evropě tento směr vydrží i nadále do budoucna a zajistí si vlastní mírový a prosperující vývoj i nadále. Ideální by byl jistě stav, kdyby se mohl v budoucnu stát z celého světa jeden integrovaný komplex, a byla by tím zajištěna celosvětová bezpečnost a mír. To je ale asi opravdu jen nereálná idea. Každý vývoj chce nepochybně svůj čas a my musíme věřit, že druhá světová válka byla nejen pro Evropu dostatečnou zkušeností a varováním, protože třetí

světovou válku by již tento svět plný nebezpečných technických vynálezů a zbraní opravdu nemusel přežít.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

9.1 Prameny

Beneš, Eduard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá: projevy a úvahy z r. 1919–1924*. Praha: Nákladem a tiskem "Melantricha" v Praze, 1924. 306 s.

Coudenhove-Kalergi, Richard N. *Pan-Evropa*. 2. české vyd. Z němčiny přeložil a předmluvu napsal Rudolf Kučera. Praha: Panevropa, 1993. 130 s. ISBN 80-900034-7-8.

Hantos, Elemér. *Das Kulturproblem in Mitteleuropa*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1926. 46 s.

Herriot, Edouard. *Evropa budoucnosti*. S předmluvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1931. 212 s. Politická knihovna, Řada II., kn. XII.

Hodža, Milan a Pavol Lukáč, ed. *Federácia v strednej Európe a iné štúdie*. Vyd. 1. Bratislava: Kalligram, 1997. 360 s. ISBN 80-7149-161-6.

Hotowetz, Rudolf. *Hospodářské sblížení evropských států*. V Praze: Česká národohospodářská společnost, 1926. 18 s. Sbírka přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností; v období 1925–1926, IX.

Masaryk, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: Stanovisko slovanské*. Vyd. 4., v nakl. Doplněk 1. Brno: Doplněk, 1994. 193 s. Knihy dokumenty. ISBN 80-85765-29-2.

Nečas, Jaromír. *Spojené státy evropské*. Praha: ČIN - tisk. a nakl. družstvo českosl. legionářů, 1926. 219 s. Program: knihovny zásadních a živých otázek, Sv. 4.

Šeba, Jan. *Rusko a Malá dohoda v politice světové*. 1. vyd. Úvod napsal Kamil Krofta. Praha: Melantrich, 1936. 651 s.

9.2 Odborná literatura

Atlas světových dějin – 2. Díl. Středověk – novověk [učebnice a učební texty pro SŠ]. 1. vyd. Praha: Kartografie Praha, 1998. 55 s. Dějepisné atlasy pro střední školy. ISBN 80-7011-344-8.

Gerbet, Pierre. *Budování Evropy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2004. 450 s. ISBN 80-246-0111-7.

Goňec, Vladimír. *Evropská idea: idea mírové, kooperující a sjednocující se Evropy. I., (do roku 1938)*. 2., rozš. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 240 s. ISBN 978-80-210-4327-5.

Jeřábek, Miroslav. *Za silnou střední Evropu: středoevropské hnutí mezi Budapeští, Vídní a Brnem v letech 1925–1939*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 302 s. Bod. ISBN 978-80-7363-180-2.

Klímeček, Antonín a Eduard Kubů. *Československá zahraniční politika 1918–1938: kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. 1. vyd. Praha: ISE, 1995. 115 s. Řada dějin mezinárodních vztahů; 4. ISBN 80-85241-88-9.

Trávníček, Jiří, ed. *V kleštích dějin: střední Evropa jako pojem a problém*. Vyd. 1. Brno: Host, 2009. 343 s. ISBN 978-80-7294-323-4.

Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy: od antických počátků do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 645 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-663-X.

10 RESUMÉ

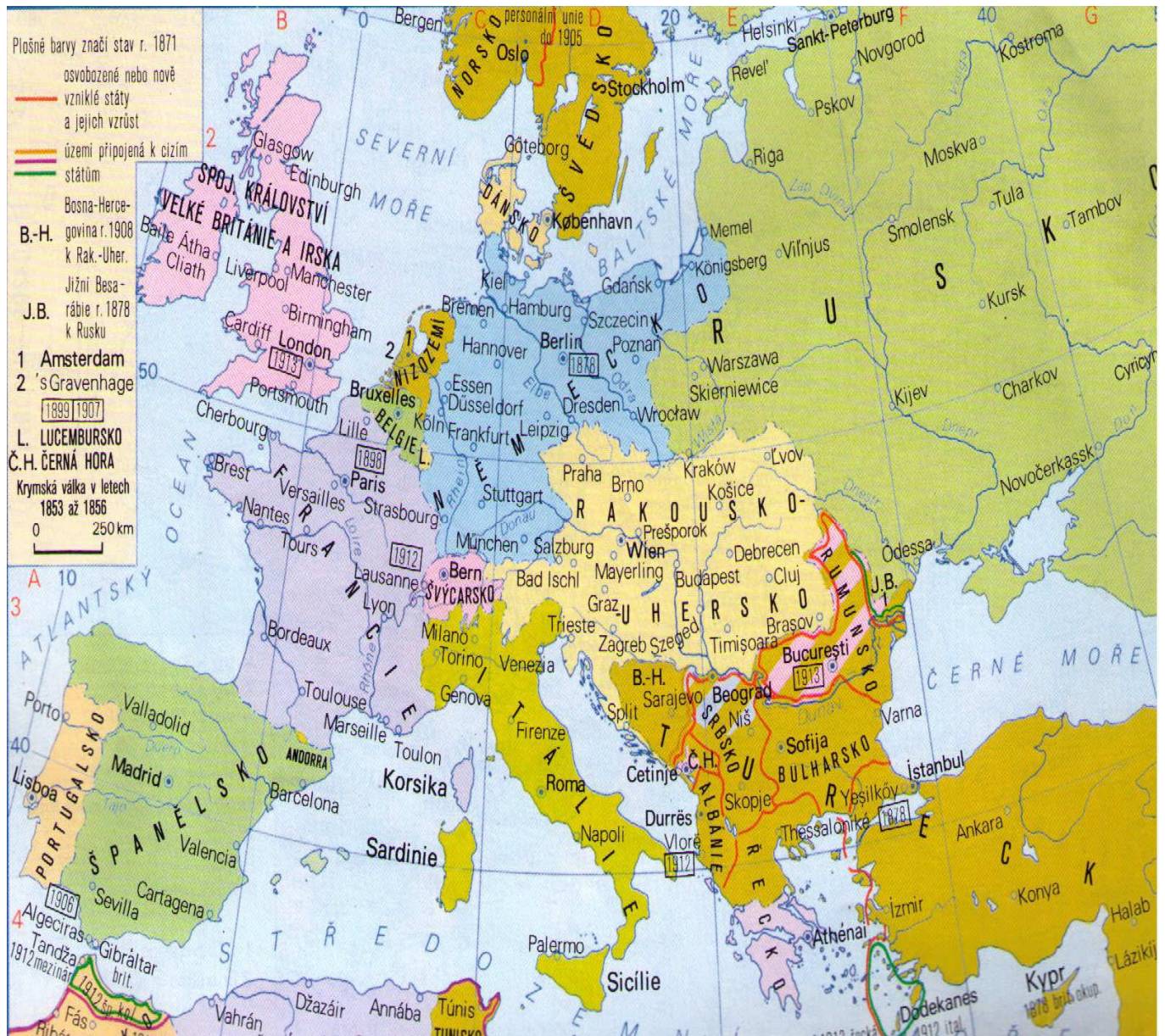
This dissertation thesis deals with a topic that dedicates to the question of peace and integrates Europe. I decided to portray united and cooperative efforts inter-war of Europe, because I think that already in this period a lot of interesting and high-quality proposals be solving the issue of fragmentation and disunity of European nations, which between them have led only to disputes and fights. The aim of thesis is to capture and clarify important concepts interwar European ideas that have gained attention in contemporary society, and also began to take note of the specialist and political circles of Europe. I am going to focus on the issue of Central European ideas based on specific areas of Central Europe.

Stage after the First World War is characterized by the first modern proposals that seek be solving the issue of European ideas. Modern European conceptions come in the task be solving the uncertain economic and political situation among the nations of Europe by modern legal approaches and the securing of international law. European politicians have started to realize after the war particularly economic problems arising from the national division of Europe into small separate states, and it became a significant problem especially in Central Europe. Therefore began to emerge mostly opinions and reflections on the need for international economic cooperation and unification, and especially among the countries of Central Europe. The second major motive which led to international cooperation was needed to ensure the European security in the interest of universal peace.

I would remind the main importance for the inter-war proposals of uniting Europe after the Second World War, based on their status as the first modern European integration efforts. Their main idea was joined Europe in the name of universal peace.

11 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Mapa Evropy v letech 1853 až 1917

Zdroj: Atlas světových dějin – 2. Díl. Středověk – novověk [učebnice a učební texty pro SŠ]. 1. vyd. Praha: Kartografie Praha, 1998. 55 s. Dějepisné atlasy pro střední školy. ISBN 80-7011-344-8, s. 17.

Příloha č. 2: Mapa Evropy mezi první a druhou světovou válkou

Zdroj: Atlas světových dějin – 2. Díl. Středověk – novověk [učebnice a učební texty pro SŠ]. 1. vyd. Praha: Kartografie Praha, 1998. 55 s. Dějepisné atlasy pro střední školy. ISBN 80-7011-344-8, s. 32.

12 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Mapa Evropy v letech 1853 až 1917.....90

Příloha č. 2: Mapa Evropy mezi první a druhou světovou válkou.....91